

AUGUST KITZBERG

MAIMU

A-23157 II

K O O L I K I R J A V A R A

AUGUST KITZBERG

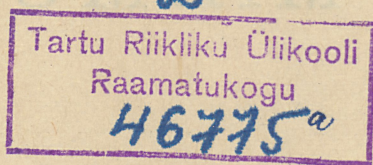
MAIMU

25534

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN 1960

Kunstiliselt kujundanud V. Vare

2

Кицберг, Аугуст

МАИМУ

Оформление В. Варе

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство

Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja H. Jürgenson

Kunstiline toimetaja H. Vitsur

Tehniline toimetaja E. Lumet

Korrektorid M. Hansen ja T. Kokla

Ladumisele antud 12. I 1960. Trükkimisele antud 20. IV 1960. Paber 54×84, 1/16-

Trükipoognaid 4. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 3,28.

Arvutuspoognaid 3,27. Trükiarv 20 000. Tellimise nr. 461.

Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19.

Hind rbl. 2.—

Karksi, mu kallis kodu, kuis olid sa mulle armas juba lapsena! Kui ilusad on sinu mäed ja orud, metsad ja laaned, järved ja jõed, kui kallid mulle su mälestused! Sinu pind on mulle püha, sinu muistejutud koovad kuldviire sinu radade ümber.

Tule, oh rändaja, Karksi mägedele, orgudesse ja metsadesse! Viibi Karksi linnamäel vägevate varemete vahel, kas pühapäeva hommikul, kui siit väikese valge kiriku tornist kellahääl pühalikult lainetab ja virvendab, kuni kaugusesse kaob, kuna kirikulised kiriku poole tõttavad, või — kui lahkuv õhtupäike mäe, vareme, kiriku ja sinu enese oma kullasse matab — ikka sulab süda su rinnas, täidavad ilutsused su hinge.

Ja kui sa siis mäeserval seisatad ja alla vaatad, kus su jalgade ees Linnaveski järvekene kõrgete kõrkjate vahel uinub, kus valged vesiroosid unistades päid kõigutavad — püha rahu asub su hinge. Tõstad sa kõrgemale oma silmad — ilus org avab su vaatele oma süle. Teisel pool orgu tõuseb kõrge kallas, sopiline ja kääruline. Siin varjavad vanad lõhmused ja jalakad sulisevaid allikaid, seal tõusevad kuni äkilise Kuningamäe tipuni kõrged sinised männid. Sa tunned enese maakoha ilust otsekui joobuvat. Lased sa oma silmad ümber käia — õnnistatud perekas viljakandja maa paistab sulle oma taludega, oma mõisatega nii kaugele, kui silm läbi sinise õhu ulatab.

Kui siis päike alla vajub, sina ta viimsete kiirte tere-
tust oled joonud, su silmad vaatamisest valusad on ja sa nad tagasi pöörad lossivaremete poole — imelikud tundmused asuvad su põue. Kõik mäed sulle siis juttu vestavad ja orud kõnet kannavad, suus sõnad lehtedel. Sinu vaimusilm avab enese, nagu tahaks ta kaugele minevikku vaadata, minevikku, mis must ja tume, kust

kellegi ajalookirjutaja sulg sulle sõnumeid ei too, kust kostab ainult mõni kurb muistejutt, mis rahvasuu alal hoidnud. Siis tõusevad imelikud kujud su vaimusilma ette, kui unenäos tõttavad aeg ja inimesed, kelle jalg üle kottade käinud, kus sinagi nüüd peatad, su eest mööda, — kujud seda täielikumad ja kindlamad, mida täielikumalt ja kindlamalt su enese mõte neid ette kujutada jaksab. Sinu vaim tõuseb kõrgele, nagu tahaks ta ennast ühendada lahkunutega, kes enne sind elanud. Sa tahaksid teateid tuua, sõnumeid neilt saada aastasadade üle, mis juba ammugi püsimate jooksul mööda lennanud ja unustusemerde kadunud, igavesti kadunud.

«Me kannatame pehmem' päeva vaeva,
kui teadaval, mis nemad kannatand,
kes häda võites lendasivad taeva,
kus Uku neile puhkepaiga ann'd.»

(Kreutzwald, Lembitu.)

KARKSI.

Isamaa ilu hoiledes,
vaenlaste vastu võideldes
varisesid vaprad vallad,
kolletasid kihelkonnad
muistse musta mulla alla!

Kalevipoeg.

Neljateistkümnes aastasada.

Kalk ja vali oli aeg meie esivanematele! Priiusepäike oli looja läinud, eestlased olid peremehe ameti omal pärismaal kaotanud, uued — võõrad peremehed valitsesid kodumaa pinnal. Sakalaste maad rõhus raudse käega vägev Liivi ordu, kindlaist kivilossidest andis ta oma käskusid ja saatis rüütlid välja maa pärisrahvast alla sundima, nendelt maksusid nõudma, priipoegi — orjadeks tegema.

Vägev oli Liivi ordu ja sai päev-päevalt vägevamaks. Tema valitsus oli vali. Kus ordu ei valitsenud, seal valitses kirik, piiskopid. Kahed isandad küll, aga üks ja seesama valitsemise viis.

Igal pool oli ordu oma valitsusele kindlaid tugesid toimetanud. Siin ja seal sinavate metsade põues olid mägedel kindlad lossid ehitatud, vallidega ja ringkraavidega, mis iga vaenlase eest kaitsesid ja mille vastu eestlaste sõjakunst midagi ei mõjunud. Nendes oli hea valda valitseda, rahvast orjusele ja maksmisele sundida.

Eestlased, need enne nii «uhked paganad», olid oma jõu ja julguse kaotanud, oma kaela raske orjaikke alla pidanud kummardama. Nende lootus oli kadumas.

Sest mis see aitas, et nad ise veel ikka ennast oma pinna pärisperemeesteks lugesid, salaja veel koosolekuid pidasid, salaja enestele vanemaid ja pealikuid valisid, — see kõik oli tühi tembutus, mille üle sakslased ainult naersid.

Mis aitas veel see, et nad mässu teha ja vastu panna katsusid? Mis aitas, et eestlased viljakottides kavalusega Viljandi lossi katsusid tungida ja seal öösel kõik sakslased maha tappa? Kavalus tuli avalikuks härda emasüdame läbi, vahvad mehed leidsid kägistusesurma; keda kägistus ei tapnud, selle tappis oda.

Niisugused katsed andsid sakslastele ainult asja uut orjust, uusi maksusid peale panna.

Maa ja priipõlve asemele tõid nad ju eestlastele kallima, pühama päranduse — ristiusu! Küll ei olnud rahval ristiusust mingit kasu. Teda oli mitu korda ristitud, aga ristiusu armuõpetusest ei teadnud ta midagi. Ristijad ei mõistnud rahva keeltki! Nõnda oli ristiusk eestlastele ainult ristiks.

Ta ei teadnud enam, mida uskuda, mida mitte. Tema vanad jumalad näisid enese temast ära pööranud olevat, ja — sakslaste jumal näis ainult nende, sakslaste poole hoidvat.

Surmale suikumas oli endise vaba rahva vaim, aset andmas arameelele ja tuimusele.

Karksi lossimägi on iseenesest juba kui kindluse kohaks loodud. Ta on kui ümmargune kupp, mis ainult ühest küljest kindla maaga ühendatud. Oru poolt küljest on mägi nii kõrge ja äkiline, et ülestungimine peaaegu võimatu. Sellepärast oli kindlusel ainult ühest küljest vaenlase pealetungimist karta, ja seda oli võimalik sügava kraavi läbi raskeks teha.

Selle, looduse poolt kantsimäeks loodud koha oli Liivi ordu juba õige vanasti kindlaks teinud, sinna kivilossi ja kiriku ehitanud. Millal? Seda ei ole ajalooliselt selgesti teada, aga kui aastal 1298 leedulaste valitseja Viiten enese Riia linna kodanikkudega ja peapiiskopi, Johann von Schweriniga ühendas ja Liivimaale ordumaid rüütama tungis, purustas see sõjavägi kõigepealt Karksi lossi ja kiriku. Leedulased tegid ordule laastates, tappes ja põletades palju kahju. Kui aga ordumeister Bruno nende tagasimineku tee oma sõjaväega kinni panna tahtis ja Treideni all lahing tõusis, said leedulased ordu väest täieliku võidu. Alles Neuenburgi all, kui Königsbergi ordukomtuur Berthold von Brühaven Preisimaalt

oma sõjaväega Liivi ordule appi jõudis, said leedulased lüüa ja aeti Liivimaalt välja.

Hirmsasti olid leedulased ka Karksi ümberkaudu laastanud, inimesi tapnud ja külad tuhaks teinud, aga — rahvas kosus jälle. Karksilastele tõi leedulaste sõjasõit pealegi nii palju head, et Karksi loss 60 aastat varemesse jäi ja ühtki rüütlit neid tülitamas ei olnud. Oma maksu ja kümnist pidid nad maksma, aga oma kodus ei vaadanud keegi nende näppudele — nemad said lahedamini hinge tõmmata.

Ordul oli selle aja jooksul muid tähtsamaid töid ja toimetusi. Kui aastal 1343 Taani ülemvalitsuse all oleva Harju ja Viru maakonna ning Saaremaa eestlased mässu tõstsid ja jüripäeva ööl kõik taanlased ja sakslased maha tapsid, tõttas ordu sinna appi. Selle ja muude sõdade ning tülide pärast polnud ordul aega Karksit uuesti üles ehitama ja Karksi eestlasi karistama tulla.

Vaheajal katsusid ka Sakala eestlased mässu tõsta. Asjata. Katse läks nurja ja mäss rõhuti maha, veel enne, kui vaenutuli lõkkele jaksas lüüa.

Ka Karksi eestlased ei maganud. Nemadki olid oma vahva vanema juhatusel Sakala eestlaste mässunõust osa võtnud. Nad olid veel enam teinud ja leedulaste poolt lõhutud Karksi lossi, kus juba enne rüütli lossi ehitust nende eneste kindel koht oli seisnud, jälle üles kohendanud. Siin lootsid nemadki, kui Sakala meeste nõu korda läheks, rüütlitele vastu hakata.

Teistkümneid aastaid olid Karksi eestlased endises rüütli lossis lootuse ja kartuse vahel peremehed. Veel hõõgus rahva südames priiusehimu ja karksilaste vanem oli kõigi kaugemate maakondade eestlastega ühenduses. Veel loodeti kord võõraste iket kaelast raputada, veel oodati seks parajat silmapilku. Kuid see silmapilk ei tulnud. Selle asemel jõudis ühel kevadisel päeval, aastal 1357, karksilaste teadmata ja ootamata tubli salk rüütleid Karksisse, mahajäetud ordu kindlat kohta uuesti üles ehitama. Ordumeister Goswin von Herike oli oma uuema sõjakäigu Pihkva venelastega võidurikkalt lõpetanud ning nüüd oli ordul jälle aega hooletusesse jäänud koduse võimu kindlustamise peale mõelda.

Parvena tungisid kokkunud eestlased naiste, laste ja

loomadega lossi poole. Kisa ja kaebamine oli suur, mee-
leheide igal pool. Nuhtlus nende julguse eest ei võinud
tulemata jääda, ta ratsutas juba raudriides, tugevate
täkkude seljas põgenejate kannul.

Vastuhakkamine oleks asjata olnud. Mis pidid põge-
nevad põllumehed sõjakunstis õppinud ja harjunud
meeste vastu jaksama!

Lossi värava ees — missugune kirin ja kärin! Naiste
nutu, laste karjumine, loomade ammumine ja hobuste
hirmumine läbisegi. Loss ise — tükk lagunud müüri ja
teine pihapuu aeda ning mullavalli, see ei suutnud sisse
neelata nii palju, kui pealetungijaid värava taga sulus
oli. Lossis jooksid südikamadki mehed peata ja nõuta
läbisegi. Arukamad eestlased mõistsid isegi, et sellel
puhul hoopis asjata oli, et rahvas rüütlite eest lossi
põgenes. Vastu hakata polnud ometi võimalik, see oleks
hullus olnud. Õigemini oleks rahvas oma hurtsikute
juurde pidanud jääma, aga — kes suutis hirmunud ja
nõuta inimesi tagasi tõrjuda. Pealegi oli see juba hilja.

Korraga südameid lõhestav sajahääleline valukisa
lossi väraval: — raudmehed ajasid oma raskete hobus-
tega rahva hulka! Hirmus segadus tõusis; mõõkadega
mahalöödud ja hobuste jalgade alla tallatud inimesed
vaakusid surma, kes võis, püüdis põgeneda. Juba olid
rüütlid lossis, hirmsalt kostis nende võõrkeelne vandum-
ine piiratud ruumis.

Seal — just rüütliparvest läbi kihutas keegi eesti mees
sadulata väikese hobuse seljas kui välk üle lossi õue
lahtise jalgvärava poole, mis äkilisele mäeküljele välja
viis. Tema selja taga kaksiti, mehest kinni pidades,
noor naine, kelle lahtine juus kui kullane linik tuule
käes lendas ja lainetas. Juba olid põgenejad väraval,
kui neile keegi rüütel tuhatnelja järele ajas. Jalgvärava
taga, äkilisel, pea püsti allalangeval mäeserval pörkas
isegi eestlase hobune hirmunult tagasi, kuna tagaajaja
raske ruun enese norsates püsti ajas. Juba sirutas rüü-
tel raudkindaga kaetud käe välja, sest nii põgeneja kui
tagaajaja hobused seisis pea kõrvu seal — «Hõpp,
Pääsu, hõpp!» kisendas eesti mees oma hobust hüppa-
misele sundides. «Hoia kinni, Lehte, hoia kinni! Mitte
elusalt!» — ja karates, kukkudes, veeredes kihutas ta

mööda mäge alla. Kuid — nagu kulli küüntesse oli noor naine viimisel silmapilgul rüütli tugevate sõrmede vahele rippuma jäänud.

Irvitades vaatas rüütel hulljulget põgenemist. Tema arvates olid mees ja hobune kadunud. Aga imet, mäe all, pehmel rohusel heinamaal, seal lahkus ja hargus veerev kera: puristades tõusis loom maast ja liikmeid sirutades mees, rusikas kätega ülespoole ähvardades.

Selsamal silmapilgul vuhises ka juba rüütli raskepikk oda mäelt alla. Kui välk kargas eesti mees kõrvale, isegi oma hobust eemale kiskudes. Sügavale tungis oda püsti maa sisse. Vihase naeruga murdis eesti mees oda pilbasteks, tüvetükki ümber pea keerutades, nagu tahaks ta seda sinna tagasi läkitada, kust see saadatud. Seal — kokkudes langes ta käsi maha. «Lehte, mu naine!» kisendas ta.

«Põgene, Venda, põgene!» kõlas mäelt naise ahastav hüüd. «Põgene, ära hooli minust!»

Vandudes laskis rüütel veel ikka tema käe otsas rippuva naise lahti ja hüppas hobuse seljast, et mäest alla ronida. Aga juba oli eesti mees oma hobuse seljas ja hüüdes: «Nägemiseni, Lehte, nägemiseni!» ajas ta tuhatnelja metsa poole. Ta oli pääsenud.

Karksi lossi uute peremeeste suurem mure oli nüüd kohta äravõitmata kindlaks kantsiks ümber ehitada. Kibedasti hakati selle vastu valmistama. Endised müürid lõhuti maani maha, uus kindlus pidi suur ja uhke saama. «Loss» tähendab «lukku», ja kindla lossiga mõtlesid rüütliid siit maad vaenlaste eest lukku panna.

Iga uus päev tõi asutusesse uusi raudmehi. Nendega ühes tulid preestrid ja mungad, ristiusust ärataganenud eestlasi uuesti ristima.

Sadade ja tuhandete kaupa sunniti rahvast uue ehituse juures orjama, telliskive tegema ja lupja põletama. Mitu versta uuest asutusest eemal, kus head savimaad leiti, ehitati telliskivilöövid, millest kohtadele praegugi allesolevad nimed on jäänud.

Rahvasuu teab ehitusest mõndagi kurba lugu jututada. Morna Löövi talu lähedal seisis veel hiljuti suur kivi, mida «orjaistmeks» hüüti. Siin olnud lõpmata

tige kubjas, kes rahvast telliskivide tegemise juures kibuvitsadega lasknud peksta. Pekstud inimesed olla siis külma kivi peal paistetanud ihu jahutamas käinud ja sellest jäänud kivile nimi. Karksi Turandi talu põllul seisis veel mõne aasta eest palju endiste telliskivi põletamise ahjude varemeid. Polli Puise talu ligidal on telliskivitegemise koha jäätised leida. — Teatakse rääkida, et verstakauguste kivilöövide juurest hakates kõik, kes aga kätt ja jalga tõsta jõudnud, vanad hallpead ja imetajad naised, ritta seatud ehituskive ühe käest teise kätte edasi tõstma, kuni lossimäele, kus viimane rongist kivi kohe müüriks müürinud. Selle juures olla imetajatele naistele aega antud poeglapsi kaks ja tütarlapsi ainult üks kord päevas imetada.

Ühtlasi tegid aga papid rahva keskel oma tööd, «paganaid» jälle ristiusku vastu võtma äratades. Kes selle heaga vastu võtsid, neile töötati edaspidi orjust kergitada¹; kes kangekaelsed olid, neile ähvardati raskemat iket peale panna. Kiiresti valmistati üleüldise hulganaristimise vastu, aga õpetusest enne ega pärast ristimist ei olnud kõnetki. Preestrid hävitasid ainult eestlaste endiste jumalate hiied ja ohvriasemed ning ütlesid vanade jumalate teenistuse kuradiorjuse olevat. Välised kombed ja pruugid olid peaasjaks. Kes on ristitud, see arvati ristiinimeseks.

Lossialune selge jõekene, mis suurest Karksi Sini-allikast välja keeb ja mida kuni lossini sadanded allikad joodavad, see puhas ja rahvast juba enne pühaks peetud vesi nägi eestlaste ristimist. Hulgana oli rahvas ristimisele tulnud. Suure au ja iluga toimetati püha talitust, pikki palveid saatsid papid taeva poole.

Ristitute hulgas oli ka endise põgenema pääsenud rahvavanema Venda abikaasa Lehte. Teda oli kuni siiamaani vangis peetud ja tema hinge kallal olid preestrid kõige suurema hoolega töötanud. Lehte oligi meelega kõige südamega uueusuliseks saanud. Kõledad pildid igavesest hukatusest ja põrguvalust olid nõnda tema õrna hinge peale mõjunud, et ta igatsusega ristimise päeva ootas. Valju häälega kiitis ja tänas ta

¹ Täh. kergendada

jumalat ning kutsus teisigi suguõdesid selle õnnistuse osaliseks saama, mis temale antud.

Lehtele anti ristimisel uus nimi — Katarina.

Katarina oligi siis esimene Karksis, kes tõesti ka kõige südamega ristiinimeseks sai. Rahvas laskis enese küll sunni teel ristida, aga kummardas kodus salamahti nii enne kui pärast ristimist oma endisi jumalaid. Mõni kummardas ehk ka mõlemaid, vanaaegne usk ei kadunud.

Ordu aga, Liivi ordu, sai päev-päevalt vägevamaks. Ostmise läbi selleaegse Taani kuninga Valdemari käest said ka Harju ja Viru maakonnad tema omaks. Nüüd ulatas ordu valitsus üle terve eestlaste maa. Temal oli siin oma tuba, oma luba.

KADRINA TULP.

Juba esimese suve lõpul pärast sakslaste Karksi jõudmist oli lossi ehitus, mida tulisel rutul ja valjul töörahva tagasundimisel edendati, nii kaugele jõudnud, et alusmüürid pandud ja esimeste tornide jalad juba maapinnast üles kerkisid. Määratu palju lupja ja hulk muud materjali seisis ehitusplatsil valmis — kuid midagi puudus veel. Uute müüride kindluseks tarvitati ka elavat materjali. Seegi leiti.

Ühel septembrikuu ilusal pühapäeva hommikul täitis lugemata rahvahulk lossimäe õhtupoolset külge. Orjad olid teoorjuselt jumalaorjusele aetud. Ringi ümber rahvahulga seisid rüütlid hiilgavates raudriietes.

Täna esimest korda peale ristimist nähti ka Katarinat valgetes riietes vabalt teiste naiste ja tüdrukute killas.

Piduliku jumalateenistusega pidi uue lossi nurgakivi paigale pandama ja ehitus pühalikult õnnistatama.

Kesk rahvaringi, ühe tornijala ligidal, seisid vaimulikud pühade piltide ja kirikulippudega. Näha võis, et siin ehitus kõige viimati pooleli oli jäänud, sest kivid ja valmissegatud lubi seisid siin, nagu ootaksid nad praegu meistrit. Isegi lubjalabad olid käepärast, lubjasse püsti pistetud.

Pappide ladinakeelne laul, palvete pobin ja magus viirikisuits tõusid üles, — vait ja vagusi vaatas rahvahulk pealt; igamees ootas, mis pidi sündima.

Pärast jumalateenistuse lõppu asusid ehitajameistrid telliskivihunnikutele ja lubjakastidele ligemale.

Ja nüüd hüüdis lossiülem selgelt ja valjult rahva poole: «Kes teist, teie kokkutulnud inimesed, on priitahtlikult valmis jumala ja püha neitsi Maarja auks kiriku võtmeid kandma?»

Kohmetunult vaatasid inimesed üksteise otsa, keegi ei mõistnud, mis niisugune küsimine pidi tähendama.

Seal — kokkunud naiste reast astus Katariina välja. Tuimalt lähenes ta lossiülemale ja vastas kindlal häälel: «Mina!»

Papid kiitsid ja tänasid jumalat, kes ühe hinge äratanud oma pattude lunastuseks ja hingeõnnistuseks ennast issandale andma.

Katariina aga oli vait ja vagune nagu tall. Tema süda ei teadnud sellel silmapilgul ei issandast ega hingeõnnistusest midagi. Ta teadis ainult, et ta surra ihkas. Surmas igatses ta oma hingele ja piinatud ihule rahu.

Nüüd õnnistasid papid teda püha kujuga ja piserdasid tema peale pühitsetud vett. Nüüd tõsteti ta kitsa torni alusmüüri õõnsusesse, ja pappide valju laulmise ning pealtvaataja rahva hädakisa ja appihüüete saatel tegid müürsepad tema ümber tulise kiirusega tööd. Kivi kasvas kivi peale, — Katariina silmad olid kinni, ta oli enam surnud kui elus, — müür tema ümber tõusis kaelani, — Katariina huuled liikusid, aga sõna ei tulnud ta suust. — Nüüd ulatas müür juba peani, ainult väikese augu läbi oli tema kahvatanud nägu veel näha, — nüüd tõusis võlv juba üle pea, — nüüd oli ta e l u s a l t m a e t u d!

Hirmus kiljatus kõlas äkki kitsast torniaugust ja segas vaimulikkude laulu, — ühe inimese hingekisa surmahädas. August sirutas ta appi hüüdes valged käed välja — oh! müür oli paks ja tugev, ainult sõrmeotsad ulatasid nähtavale, ning meistrid jätkasid tööd. Lehte oli elavalt hauas, ükski vägi ei võinud teda enam päästa; tema surmani kokkunud sugurahvas ammugi mitte, keda kubjaste piits ja rüütlite oda juba laialigi ajas.

Mis see õieti oli, mis tähendas niisugune talitus?

Selleaegse pimedeaebausu sunnil, mille vastu katoliku usu selleaegne järg selgust ega valgust ei andnud, arvati, et niisugune suur ehitus alles siis õnnestub, kui jumala auks keegi inimene elavalt sisse müüratakse. Vaga, priitahtlik märtrisurm pidi issandale head meelt tegema, teda lepitama. Ja Lehte-Katariina oli pappide manitsuste ning avatluste peale valmis ennast seks andma.

Mis ajas teda äkki kisendama? Eks ta teadnud juba ennegi, et temaga nii sünnib, nagu sündinud oli?

Oh — Lehte oli siamaale kui eluta, poolsurnud olnud. Nüüd korraga oli tal midagi meelde tärgranud, mille peale ta enne ei olnud mõtelnud. Ta karjus valjusti, kuni tema jõud rauges ja ta minestusse langes.

Nüüd oli elavas hauas kõik vait, ja vaikne oli ka lossimäel. Ainult eemal ehitusplatsilt, telkide alt, seal kõlas kisa ja kära, nali ning lustiline laul, seal pidasid rõõmupidu rüütlid ja papid, seal joodi ning priisati. Isegi vahid ehitusplatsil olid joobnud.

Südaöötunnil, kui rüütlid ja vahid piduväsimusest puhkasid, hiilis pimeduse katte all keegi ehituspaigale, ettevaatlikult, siiski kärmelt, nagu metsloom, terava pilguga enese ümber vaadates. Elava haa ees peatas ta. Oli, nagu tahaks tema jõud lõppeda, nagu ei kannaks teda enam jalad, nagu käiks tema pea ümber, aga see oli kõigest silmapilguks. Ligemal silmapilgul näis ta teadvat, mis teha. Ta nägi, et seda kanget torni salaja üksi võimata oli maha lõhkuda; mis siin veel teha jäi, oli, et maetuga, kui ta veel elas, ainult mõni sõna rääkida. Aga kas saab ta kähiseva viha ja südamevalu pärast sõnu suust?

See mees oli Venda.

Hiiglajõuga veeretab ta päratu suure kivi torni ette, astus selle peale ja vaatas torni august sisse. «Lehte, armas kallis Lehte,» sosistas tema hääl, «elad sa veel, või oled juba surnud?» Must auk ainult haigutas temale vastu. Veel kord hüüdis mees, ja nüüd valjemalt. Nagu mahasurutud valukisendus sügavast hingepõhjast kõlas tema hüüd: «Lehte, Lehte!» — Nüüd, nüüd kostis oigamine ja ägamine kitsast torniaugust, ja jõuetu nagu

viimne hingeõhk, kostis sosin: «Venda — mu kaasa — jää jumalaga — — võta minu — viimane suuanne — oma — lapse — huulilt vastu — — minu — jõud — on — — otsas!» —

Ja torni kitsa augu kohale ilmus midagi, mis mehe kui haavalehe värisema pani.

Kohmetunult sirutas Venda käed torni august sisse, kuid mõlemad käed ei mahtunud andi vastu võtma, üheainsa käega pidi ta seda tegema. Ahastades suudles ta seda, mis temale anti, ja peitis siis oma ihupõue riiete vahele. Siis pööras ta oma suu jälle torniaugu poole: «Lehte, mu naine, sa kõige õnnetum, kas võin ma midagi su kergituseks teha? Räägi veel üksainus sõna, Lehte!» Aga midagi ei kostnud enam augu pimedusest, ainult kui surija viimne hingetõmbus kõlas raske, korisev ohe tema kõrvu, siis oli kõik vait kui puusärgis. Kõige haledamad, kõige härdamad sõnad, palved ja needused kõlasid läbisegamini ahastava Venda suust, aga haud ei andnud enam vastust.

Nõrkedes langes vali mees kivilt maha. Ta mõistis, et ta oma kalli abikaasa viimast hingetõmbust oli kuulnud. Veel kord tõusis ta kivile, hinge pidades kuulas ta — ei, siin ei olnud elavatel enam midagi tegemist. Temal olid nüüd pühamad kohused täita, kellegi vastu, kes tema karedas põues — kuule, esimene kord häälitsetes. Nagu tasa palvetades liikusid Venda huuled, nagu õnnistades tõstis ta oma käe torni poole üles, siis kadus ta kui vari mäeharjalt. Kukkuvate kivikeste ja mulla rabin ainult kuulutas, et lossimäelt keegi kiiresti põgenes.

Nüüd alles oli täitsa vagune lossimäel. Haud ei olnud enam elav, kivine puusärk varjas tõesti surnukeha. —

Kui järgmisel hommikul vahid torni juurde tõttasid ja august sisse hüüdsid, ei kostnud neile midagi vastu. Tuimalt seisid nad seal, ja kui lossiülem tuli, laskis ta niisama tuimalt kivid augu suhu müürida. —

Rahvasuus aga on ühe Karksi lossi tornirusule tänapäevani Kadri natulp nimeks jäänud. Teatakse öelda, et sinna eesti naine Kadri elusalt müüritud, et ta «kirikuvõtmeid kannaks».

MAIMU.

Emakene, ennekenne,
jätsid mu maha marja suuru,
kivi kõrva kirbu kõrgu,
läve alla läätsa laiu.

Rahvalaul Karksi.

Versta viis Karksi lossimäelt, suure sinava metsa ääres, asus kõrge mäe jalal kaunis talu. Kõrged kased varjasid tahumata palkidest ülesraietud majakest, mis oma laia sammaldanud õlgkatusega nagu mõni lopsakas hiiglaseen näis, sest katuseräästad ulatasid majaseintest kaugele üle. Eluhoone lähedal nähti paar teist niisamasugust hurtsikut. Valtaga kaevu lähedal, kesk tarasaiaga piiratud õue seisis aga püstipandud roovikutest koda, milles suvel — kui suitsu nii sagedasti tuppa ei tahetud teha — toitu keedeti.

Siin elas mees, nimega K a s k i, oma alles noorepärase naise, vana ema ja lastega. Talu hüüti mäe järgi, mille jalal ta asus, Kõrgemäeks; küllap vist olid kased, mis pere õue kaunistasid, peremehele nime andnud.

Kaski oli kütt ja osav linnupüüdja. Tema olid rüütli orjusest priiks jätnud, kuid ta pidi iga nädal teatava osa metslindusid lossi muretsema. Seda ta tegi, pidigi tegema.

Oli kord Kaski südametäie ja vihaga tedrepoegade asemel varesepoegi lossi viinud ja ennast lolliks tehes seletanud: lind olla lind ja muud lindu seekord tema lõksu ei olla läinud; kibe karistus oli niisuguse pilkamise kannul käinud. Sellest ajast ei katsunud Kaski enam härrastega nalja heita, vaid oli tänulik, et talle priius jäeti. Ei olnudki linnumaks temale raske; tema osavasti ülesseatud püünised, lõksud ja võrgud jäid harva tühjaks. —

Kuked laulsid alles esimest ao-aega, kui Kaski pere õuevärav kägises ja tugevat, kõrge kasvuga meest talu elumaja poole nähti astuvat. Tulija ei näinud võõras olevat, sest tugevad koerad, kes valju haukumisega talle kallale tikkusid, jäid paarisõnalise häälitsemise peale: «Vait, Pakkand, wait, Pauki, mis te kisate, vaadake, kus kriimsilm» varsti wait ja püüdsid saba liputades võõra

käsi lakkuda. See aga oli juba maja läve ette jõudnud, kobas rutuga ukse käepulka ja tõmbas hooga ukse tagasi, nõnda et see soones kräuksus. Ka tares, kust soe õhk tulijale vastu löi, näis ta kodus olevat, sest ühe sammuga oli ta kolde ees ja soris nüüd pilpaga tuhas, liimakute¹ ja virna² alla maetud tuld otsides. Varsti põles peerg pihis ja valgustas taret, kuna mees väsinult koldekivil savikule toetas, karvase kübara peast võttis ja käisega üle higise, kõrge ning laia otsaesise äigas. Järgmisel silmapilgul puhus ta oma käsi hingeõhuga soojemaks ja päästis siis nahkpoognad, mis lühikest karunahast kasukat tema keha ümber koos hoidsid, lahti ja vaatas imeliku hella pilguga oma põue, nagu oleks temal seal kes teab kui kallis varandus peidus. Siis koputas ta madala ukse pihta, mis tarest kõrvalisse kambri näis viivat, ja hüüdis pooltasakesi, painduva häälega:

«Marna!»

«Kes seal on!» kõlas tugev hääл vastu.

«Mina olen, Kaski, — Venda!»

«Heldus, sina oled! Mis on? Venda?» kõlas kambrist nüüd ka naise hääл. «Ma tulen silmapilk. Mis on?»

«Tule, imeta mu last.»

«Sinu last? Taara, keela, kaitse! Kas sa peast segane oled, Venda? Mis jutt see on?»

Särgiväel ja uniste silmadega astusid mees ja naine teineteise järel kambrist välja.

«Õnnetu, mis sa jampsid!»

«Ma ei jampsi, Marna, siin — kui ta veel elab!» Nende sõnadega laskis Venda kasuka hõlmad laiali, tema ihupõues nähti alasti titekest magavat.

Imetledes löid mees ja naine käsi kokku.

«Tee, mis ühe praegu sündinud lapsega kohe peab tegema, Marna, — ja küsi pärast.»

Aga peremees ja perenaine ei saanud ikka aru, kas lugu unes või ilmsi. — «Mis ja kes see on, Venda?» küsisid mõlemad suu ja silmadega.

«See on minu ja Lehte laps,» sõnas Venda poolpaha-

¹ Väikesed, vaevalt hõõguvad söe-ebemed.

² Virn — ka tuhk.

selt, et teda ikka veel ei mõistetud. «Tee, mis teha tarvis, küsi pärast.»

Kuid juba olid vileda perenaise käed hellatades lapse küljes, nagu säde kadus ta temaga kambri.

Kaski aga pani trööstides oma käe tugevalt sõbra õlale ja vaigistas:

«Kui Marna ja minu vana emakene juba talitavad, võid sina mureta olla. Puhka, pärast võid jutustada.»

Ja kui nüüd varsti peale selle katel ahjusuu ees raudkonksu otsas tulel laulis ja visises, perenaine väledalt edasi-tagasi talitas, tõstis Kaski uhmripaku nurgast lähemale ja istus selle otsa Venda vastu.

Tulelõke valgustas mõlemat meest ja kogu taret paremini kui peerg pihis. Ta valgustas kahte meest, kelle iga sõna, liigutus ja ilme tunnistust andis, et need kaks veel mitte orjamärki otsaes ei kandnud. Mõlema palgeil paistis kindlus ja julgus, mis ühegi hädaohu ees kartust ei tunne. Terava pilguga vaatasid mehed teineteise otsa. Seal lõi Venda õhates silmad maha.

«Kõik on otsas, Kaski!»

«Vale, Venda, meie elame veel. Kõik ei ole otsas.»

«Elame, kui kauaks? Kas mind ei püüta kui hunt! Minu jõud on otsas. Ma ei suuda enam!»

«Ära heida meelt. Küll on raske, mis sulle sündis, aga —»

«Jää paindub kuni ta murdub, liiga pingule tõmmatud kõis katkeb!»

«Vaene sõber! Ära vii juttu parem selle peale, mis sulle nii valus ja millest minagi parem vaikin. Jäta puhkamine puhkajale ja ela elavatele. Ehk jõuab peagi päev, mis eilsegi päeva valu veel ära tasub —»

«Ehk! Aga millal? Mina ei suuda enam kanda. Isegi minu ihujõud raugel!»

«Sinu ihujõud? Mis sa räägid. Mitu päeva on mööda, kui sa päratu metsapätsiga alles mees mehena võitlesid ja oma laia noa ta küljeluude vahele torkasid? Seal parsil ta kasukas kuivab. Ja sinu ihujõud peaks raugema? Tühi lori.»

«Jah, üleleile! Siis lootsin ma veel Lehte eest kas või kuradiga heidelda, siis katsusin ma karuga, kas jaksan mees mehega süli heidelda tugevama vastu. Siis ma

veel lootsin, et raudmehe raudriide vahel pilu leidub, kuhu minu õhukene nuga vahele mahub, aga — täna —!»

«Täna on sul kahed kohused. Täna on sul hirksam võlg tasuda — su rahva viletsus ja su naise surm.»

Tugevalt kui raudse pihiga pigistas Kaski sõbra kätt. «Puhka, vanem! Sa oled väsinud. Homme juba mõtled teisiti.»

Aga Venda raputas uskumatult pead. Küll oli, nagu oleks tema silmades tuleleek põlema löönud ja ta vaksa kõrgemaks tõusnud, aga — see oli kõik üürikeseks.

Seal astus perenaine rõõmust hiilgavate silmadega sisse. «Tulge nüüd äiakest vaatama,» kilkas ta.

Tema käte vahel paistis valges vaibas ja kirjutes mähkmetes lapse väikene peakene, nagu koidukarva õienupp.

Ja hellalt, nagu seda kareda loomuga mehest keegi ei oleks oodata võinud, sirutas Venda oma suured käed välja, last perenaise käest vastu võtma. Nagu õrnamat asja, mis igal hellemal puutumisel katki võiks minna, hoidis ta teda ja tõstis oma suu lähedale, ilma et oma suure habemega last oleks suudelda julgenud.

«Kui väike ta on!» sosistas ta õnnel. «Poeg või tütar?» küsis ta siis ja jäi argset oodates perenaise otsa vaatama.

«Tütar ikka; kas poiss nii ilus oleks?» oli vastus.

«Minu tütar, Lehte pärandus!» lausis Venda sügavates mõtetes.

«Vaene maimukene,» sõnas Kaski kaastundlikul häälel. «Kas sinust, kes sa nii väike ja vilets oled, kord ka inimene peab saama! — Mis temale nimeks saab?»

«Sa oled praegu tema nime nimetanud,» vastas Venda. «M a i m u olgu ta nimi, sest ta on nii väike.»

Kõik kiitsid nime, mille Venda oli valinud. — «Tule, Maimu,» ütles perenaine, «tule ära minule,» ja võttis lapse isa käte vahelt.

Ja nüüd jutustas Venda. Jutustamisel süttis tema viha kord-korralt uuesti põlema; äkitselt kahmas ta uhmri surunuia maast ja murdis tugeva puu kui pilpa käte vahel katki. «Et taud neid kõiki tapaks!» kähises tema suust.

«Vaigista ennast, vanem,» manitses Kaski. «Vihaga ei ole midagi teha. Kannata, pigista hambad risti.»

«Kannata! Kui kaua? Mis süüdi olen mina, mis süüdi on mu laps teinud, et ta nõnda, emata ja koduta, elusse peab astuma? Mis süüdi? — Andke mulle mu laps, ma tahan minna! Kus hunt ja karu, kus arg metsloom pesitab, sinna tahan ma ta viia. Metsloom kasvab metsas üles — kasvagu mu laps ka metsas, nõnda kuidas tema isa metslooma viisil ennast peab varjama! Andke mulle laps, et ma minna võin.»

«Kas sa arust oled? Venda,» vaigistas teda perenaine. «Kuhu põõsa alla tahad sa ta maha surema panna?»

Ähkides langes Venda istmele tagasi. «Sul on õigus,» õhkas ta. «Kanna mu tütre eest hoolt, ma tasun sulle!»

«Jää rahule,» vaigistas ka Kaski. «Annab vanaisa võõraid, annab ta ka võõraste vara. Sellepärast võid mureta olla. Aga — nüüd tee, et minema saad, juba on päike kõrgel. Saol sõidab saks, udul hunt, ei või julge olla, et luusijaid ei tule.»

Ja Venda rühkis minema.

Sügava kaastundmusega vaatas Kaski sõbrale veel tükk aega järele, kuni see juba ammugi metsa varju oli kadunud. —

Kiiretel sammudel tõttas Venda metsa põliste kuuskede ja kaskede all. Ühe kuristiku põhjas kahe mäe vahel, mis paksu võsa täis oli kasvanud, lõi Venda põõsad käega laiali ja kadus, ilma et temast märki järele oleks jäänud, nagu oleks ta maa alla vajunud.

VANAPAGAN.

Sest lõppenud kõik usaldus ja lootus,
ei jäänud muud, kui rahutunni ootus.

Lembitu, VI laul.

Orus, mis Karksi lossimäe alt tuleb ja mille põhjas jõekene oma teed Pärnu jõkke ja sealt edasi merde voolab, on vesi versta kuus allpool, kahe mäe vahel vanal ajal kitsa, aga sügava kuristiku uhtunud. Selle kuristiku järsus liivakivist seinas on koobas, eest kitsa, võlvi moodi suuga, aga mäe sees saunakese suurune. Kes koo-
past enne pole kuulnud, ei tea seda sealt otsida, sest

praegugi katab võsa koopa suud. Koopa tagumisest seinast niriseb liivakivi praost ilus selge allikas. Koopa kohal üleval mäe peal on mitu lehtrisarnast auku, millest võib arvata, et ennist mäepõues mitu koobast oli, mis aastasadade jooksul kinni on sadanud. Pragu, kust allikas voolab, näib enne suurem olnud, aga mäe rõhumisel koomale pigistatud olevat.

Seest on koobas kuiv ja armas.

Rahvasuus hüütakse koobast Mägiste põrguhauaks ja räägitakse, et selles ennevanast vanapagan elanud. Pärast, kui ristiusk meie maal võimust võtnud ja juba lapsed karja hoides jumalasõna laulusid hakanud laulma, ei ole vanapagan seda pahandust enam välja suutnud kannatada, vaid ära läinud. Minnes olla ta sajatanud: «Kadugu tüdruku häbi ja härjakasv!» Sest ajast ollagi härjakasv kängus ja tüdrukud ei olla enam nõnda karsked ja kasinad kui enne.

Venda oli sakslaste eest põgenedes Mägiste koopas, mis sel ajal alles suure tiheda metsa põues seisis, redupaika otsinud ja sinna elama jäänud. Sealt ei teadnud teda ükski sakslane otsida. Sel ajal oli koopaid mitu ja olid nad inimese käe läbi uuristatud õonesteega ühendatud. Koopa suu oli kivide, võsa ja väätkasvudega nõnda varjatud, et seda keegi võõras leida ei teadnud. Ja kes pidi seda niiske kuristiku põhjast otsima — laanest, kuhu veel kellegi tapperiteral tarvis ei olnud puutuda.

Oma sugurahva ja iseäranis oma truu sõbra Kaskiga ühendusesse jäädes oli Venda siin kuni Lehte sisse-müürimiseni vaikselt ja vagusi elanud; oli tundi oodanud, millal ta oma vangistatud kaasa võiks päästa.

Sugurahvas ei olnud oma vanemat unustanud, vaid kandis hoolt, et Vendal peidupaigas peatoidusest puudus ei olnud. Loodeti ikka veel kord sakslastele vastu võivat hakata, siis pidi Venda jälle eesotsa astuma.

Nõnda ja osalt ka jahist oli Venda kuni siinamaale ennast elatanud.

Üksik elu igavas koopas oli ta tuimaks teinud, — vägi-mehe loomus ei suuda mõtteid haududa. Nüüd, väikese Maimuga, tõusis temas kui uus elu. Peaaegu igal ööl oli ta oma last vaatamas käinud, teda ööd läbi suu

juures suusutanud ja siis iga kord enne hommikut jälle metsa tagasi läinud. Kaski perenaine oli pisuke-sele õige ema asemel ja toitis oma kui ka kasulast ühe ja sellesama rinna otsas.

Kardetud rahvavanem jäi oma asukohas tülitamata. Rüütliel ei olnud esiotsa aega millegi muu kui lossi ehituse peale mõtelda, ja hiljem valmis saanud lossis polnud midagi enam karta. Sellepärast kadus neil Venda nimi peagi meelest, iseäranis veel, et temast kippu ega kõppu kuulda ei olnud. Pealegi tekkis rahva suhu jutt: Mägiste metsas elada v a n a p a g a n. Venda ise muretses kavalal kombel võõraid inimesi hirmuta-des selle eest, et seda juttu põhjendatuks peeti. Mitugi meest, isegi rüütliid olid jahil käies seal mõistmata vii-rastusi näinud, ja ebausku vanapagana ning kuradi kohta sakslastel ei puudunud. Keegi ei usaldanud asja põhja uurima minna; nõnda sai see mets viimaks nii kardetavaks, et keegi rüütlitest ei ööl ega päeval sinna ei läinud. Kardeti isegi, et iga murtud oksakene häda-ohu ja haigust toob.

Venda ei elanud aga enam kerjaja viisi rahva armust, vaid ta toitmis teisiti oma pead. Tema oli suur looduse- ja loodud vägede tundja: põlvest põlve oli tema pere-konnas poeg isa käest tarkust pärinud, ise juurde õppi-nud ja uurinud. Ta oskas taimedest ja juurtest rohtu-sid valmistada, mis haiguste vastu aitasid. Keegi teine ei olnud selle peale nii osav kui tema, ja ligidalt ning kaugelt käisid ustavad mehed salaja tema juures arsti-abi ja rohtu otsimas. Iialgi ei võtnud tema abi eest muud tasu, kui ainult seda, mis ta elu ülespidamiseks tarvitas. Nõnda ei olnud temal peale jahisaagi, mis talle ammu, püüniste, lõksude ja lingude varal rohkesti osaks langes, peatoidusest puudus. Sel ajal olid meie kodumaa metsad täis rebaseid, tuhkruid, nugiseid ja karusid, kelle kasukad linnades alati kallist hinda mak-sid, kui neid kaupmeeste kätte jõuti toimetada. Ja sel-leks teadis Kaski teed. Iga aasta käisid ülesostjad kord tema juures ja ei läinud kunagi ilma kalli nahakoor-mata ära. Nahkade eest aitas Kaski seda Vendale muretseda, mis teisiti kui ostes võimalik ei olnud saada.

Aegamööda sai Mägiste mets lossielanikkude mee-

lest veelgi kardetavamaks. Ühed ütlesid, seal elada vanapagan, teised jälle, seal elada hirmus nõid. Ebausk ja hirm nõiduse ees oli suur, -- nõnda ei olnud Vendal midagi karta. —

Aastad läksid mööda. Venda oli oma tütrekese, nii-pea kui see juba jalgu järel hakkas vedama, Kaski pere keelust hoolimata enese juurde viinud. Tema suurem rõõm oli nüüd, et Maimu kasvas ja kosus ning tütarlapseks sirgus, kes ju mängukannisid tarvitas.

Venda koobas oli nüüd ju kena eluruum. Isegi ahi ja keedukoht ei puudunud seal, kuna suits puutoru kaudu maa alt kaugel eemal välja läks. Seinad ja põrand olid kuivast liivakivist ja koopa suu oli nõnda seatud, et seda sissetungiva külma ja tuule eest võis varjata. Koopast läbi jooksva allika oli Venda kinni müüritud, nii et see niiskust ei andnud ja vesi alles väljas, koopasu ees päevavalgele pääses. Teeradagi ei viinud koopasse — esimesed sammud koopast välja või tagasi tuli läbi vee astuda, kuhu jälgi ei jäänud. Lagi ja seinad olid täis kuivama pandud rohtusid, juurikaid ja marjavarsti, mis Venda rohtudeks tarvitas; siin ja seal kõlkusid metsloomade kuivanud nahad, mis kauba jaoks valmis hoiti. Ka laud ja nikerdatud seljatugedega põdrasarvest istmed ei puudunud. Tagumises koopas põles rasvataht savipotis; siin olid isa ja tütre magamispaigad — lavatid, mida lõhnavad heinad ja pehmed nahad katsid.

Siin ei olnudki halb elada.

Seal tuli Venda jahilt: kaunis metskits õlal, mis tema ammule ohvriks langenud; kilkav Maimu käekõrval, kes isa vilistamise peale juba kaugele vastu oli jooksnud. Truu koer tarkade silmadega nende kannul, kes peremehe iga silmaliigutust ja sõrmenäitust hoolega tähele pani. Hõisates tõmbas Maimu isa kättpidi koopasse ja hüüdis: «Tule, tule, äit, vaata, mis mina metsast leidsin,» ning tõi põlles kaks elusat jänesepoega nurgast nähtavale: «Vaata, vaata, äit!» kilkas ta rõõmsalt.

Kuis oli Maimu õitsevaks tütarlapseks sirgunud. Nii õrn ja lapselik, aga siiski tugev ja terve. Linavalged juuksed liuglesid tema otsaesise ümber, tema sügav-

sinistest silmadest paistis läige puhas ja ilmsüütu kui selge taevas. Nagu neelaks ta isa sõnad enesesse, nii olid tema silmad ja kõrvad isa suu küljes kinni, kui see temale muinasjuttusid, mõistukõnesid, vanatarkust ja vanasõnu õpetas. Unustatud olid siis mängukannid, sõnagi ei läinud temal kuulnud tarkusest kaduma.

Nõnda õpetas Venda oma last ja nõnda kasvas Maimu üles: rikkumata looduselaps looduse süles. Ristiusust ja oma ema kurvast loost ei teadnud ta midagi. Seda enam teadis ta esivanemate usust, mineviku õnnepäevist ja eesti vägimeestest. Ilmamärgid, kuuloomine, taevatähtede nimed, nende tähendused ja seisukohad olid temale teada kui viis sõrme; öösel oskas ta nende käigust paremini aega arvata kui keegi tunnikella järgi, päeval tundis ta aga päikese seisust, iseenese varju pikkust labajalaga mõõtes. Oma isa imelikku kalendrit, kepikest, millel haralised märgid ja ristirästi kriipsud peale lõigatud, tundis ta niisama hästi kui see, teadis nädala ja päeva peale ette öelda, millal kevadel ja sügisel kured, luiged ja muud linnud tulid ning läksid. — Ta oskas aga ka ui¹ ja kõladega kududa, pilusid ajada, kedrata ja nahku kasukaks õmmelda. Looduselaps looduse süles. Tema mõistis, mis tal hädasti tarvis; mis tal tarvis ei olnud, seda ta ei mõistnud. Mis isa temale ei võinud õpetada, õpetas talle kasuema, Kaski perenaine, aga looduselapseks jääma õpetas teda loodus ise.

Sel viisil sirgus Maimu aasta-aastalt pikemaks ja pikemaks, ilma et ta kellegi muu omavanusega kokku oleks puutunud, kui ainult oma piimavenna, Kaski poja Jutikuuga. Sellega oli ta sagedasti mänginud ja nad armastasid teineteist kui õde ja vend. Jutik oli ainult paar kuud Maimust vanem, aga juba kattis esimene habemehärm tema huuli. Jutik oli oma isale abiliseks tema küttimise ametis, ja kaval ning väle oli ta kui metsloom, kui see nõrgemaid metsloomi püüab. Temagi ei teadnud ristiusust niihästi kui midagi, ristitud ta küll oli ja tema ristinimi oli Kristjan. Keegi ei hüüdnud teda aga Kristjaniks, vaid ikka Jutikuks.

¹ Ui (om. ui, os. uid) — võrgukudumisinõel.

Maimu aga oli neitsipõlve astunud, ilma et ükski mure või valu teda oleks puudutanud.

Tema esimene ja suurem südamevalu oli, kui tema sõber Jutik kord isaga lossis käies rüütlitele oma väleduse, tugevuse ja ergu oleku läbi meeldis ja teda enam koju tagasi ei lastud, vaid lossi jäeti, et ta seal rüütlitele kannupoisiks hakkaks.

MUNK.

Ei tahaks võorast rahvast silm mul näha,
ei kuskil tüli teha nendega!
Kui võiksin hurtsiku ma endal' teha
ja metsa varjul rahul elada:
Seal leiaks priiust vaim ja puhkust keha
ning hinge täidaks tulev lootusmaa:
Kus suured jõed ja lätted üles tärk'vad,
seal elust lahkund vaimul silmad ärk'vad.

Lembitu, VIII laul.

Heidame pilgu Karksi lossi, tema elanikkude ja selle peale, kuidas vaese pärisrahva käsi vaheajal käis.

Lossimägi, mis enne orukaldaga ühest küljest oli ühendatud, oli nüüd päratu sügava ja laia kraaviga kindlast maast lahutatud. Oru poolt küljest oli vaenlase mäele tungimine võimatu; maa poole külge oli valli äärde veel mitu ja mitu jämedat ning kõrget torni ehitatud. Kõik oli tüse ja tugev, nõnda et loss äravõitmatu näis olevat. Äkilise mäe pärast ei pääsenud müüri lähedale ei palgirammiga, ei muude abinõudega.

Üksainus värav viis lossi, see aga oli nii paksudest tammepakkudest, nii kõvasti rauaga kaetud ja nii tugev, et kümme meest iga kord oma jõu kokku pidid võtma, kui värav kinni või lahti taheti lükata. Värava juurde, üle sügava oru, viis ahelate peal rippuv sild, mis iga õhtu üles tõmmati ja hommiku maha lasti. Tuli hädaoht, viidi sild ära lossi.

Lossis, ringmüüride varjus, seisis peale kiriku hulk maju, keldreid ja varanduseaitu ning materjaliladusid. Moona oli nii rohkesti, et vaenlased kindlust mitu aastat ümber võisid piirata.

Lossis elas hulk ordurüütleid oma kannupoistega, mitu pappi ja palju kupjaid ning teenreid. Lossi ja tema valda, mis nii suur oli, et selle piirisidki ei tuntud, valitses ülem, keda komtuuriks nimetati. Tema amet oli rüütlite ja talupoegade tüliasju õiendada, kohut mõista ja valda valitseda. Peale selle asus lossis hulk alamat sõjaväge.

Lossi peremehed — orduvennad, papid ja mungad — pidid oma töotuse ja vande järgi kasinat ja karsket elu, naiseta põlve elama. Naiseta nad ka elasid — mistarvis olid siis ümmardajad, ümmardajad ja küljesoendajad, kelleks kõige paremaid ja alati uusi maa pärisrahva tütardest välja võis valida. Lossis põletati viina, pruuliti õlut, seal elati: püha, püha alati!

Maa pärisrahvas, eestlased, kellest peale lossi valmisaamist suurem osa jälle koju saadeti, oma hurtsikutesse tagasi, põldu harima ja karja kasvatama, maksu maksma ja kümnist andma, — maa pärisrahvas langes päev-päevalt raskema ikke alla. Eestlane oli pärishärrade varandus-*a s j a k s* saanud, ei tehtud vahet, kes adra ees või selle taga käis. Härral oli õigus temaga teha, mis tahtis. Ta mõistis temale kohut «kaela ja kõhu», see on elu ja surma üle. Eestlasel ei olnud enam midagi, mis härra talle poleks andnud, ja seda ei olnud tõesti mitte palju.

Nõnda jätkus elu lossis ja selle ümber. Lossi endised ehitajad, ordurüütliid, olid vahest osalt sõjakäikudel langenud, osalt ordumeistri käsul mujale kutsutud, uued olid asemele tulnud, uued peremehed küll, aga siiski ühed ja needsamad.

Muudatust — kui ka väikest — tõi lossi elanikkude hulka uus liige, noor munk *B e r n h a r d*. See oli ühe vangis sattunud endise eesti vanema poeg, kes aga vangipõlves oli üles kasvanud, juba poisikesena kloostri oli antud ja seal oma endisest usust, keelest ja kommetest täitsa oli võõrutatud ja mungaks tehtud. Ta oli pika sirge kasvuga, sügavate mustade silmadega, kust imeiline läige kees. Lossi elu paistis talle jõle, ordurüütlite ja pappide priiskamine oli temale läila, kuid tema meeleparanduse-jutlused kukkusid kui kivile; naer oli neile vastuseks.

Nõnda jäi noor munk lossi härrastele, ehk ta küll nende keskel elas, täitsa võõraks. Tema ei priisanud nendega ühes; kuiv leib, kala ja natuke piima oli tema toit. Mis pidigi tegema valge vares mustade seas!

Eestlasi pidas Bernhard nende endise usu poolest paganateks, aga temal oli nende raskest elust hale, ehk ta küll midagi parata ei võinud. Et ta neile ihulikku abi ei saanud muretseda, seda rohkem püüdis ta nende hingedele abiks olla, neid südamlikkude sõnadega ristiusu ja selle armuõpetusega tutvustades. Tema ei kohanud kedagi igavest hukatust kujutades, vaid püüdis evangeeliumi varal ristiusku rahvale armsaks teha. Ta otsis eestlasi isegi nende viletsates hurtsikutes üles; kus ta hädalise või haige teadis, seal oli ta varsti aitamas ja trööstimas, sest keelega sai ta varsti jälle tuttavaks. Sellepärast austasid teda ka eestlased, aga ikkagi kui võõrast. Nad ei usaldanud teda, ta oli ju «papp», ja hoidsid parem tema eest kõrvale. Lossielanikud aga, papid ja härrased, hakkasid teda peatselt põlgama ning vihkama.

Nõnda tundis noor munk enese oma sooja südamega üksi, kõigist maha jäetud ja õnnetu olevat. Usk jumalasse ja igavese elu lootus täitsid teda küll õnnega tulevase elu kohta, — aga kas see jumala tahtmine oli, et tema maises elus nii mahajäetud ja õnnetu pidi olema? Mis heameel võis jumalal sellest olla? Nii küsis vaene munk oma südames, ilma et ta selle peale vastust oleks saanud.

Oma priiajal käis ta metsas ja laanes ringi ning pani loodust tähele. Ei tallanud tema lillekest aasal, ussikese eest põrmus astus ta kõrvale, metsloom oli tema ees julge. Looduses leidis ta küll jahutust ihule, ei iial aga troosti igatsevale hingele.

Tema vaim tõusis kõrgele üle kõigi maapealsete püüete, mis inimesi ilmas taga kihutavad ja kiskujaks hundiks teevad; tema tundmused tegid teda õnnetuks. Jumal oli inimese ilma loonud, et ta siin õnnelik pidi olema, — miks oli siis nii palju häda ja õnnetust maailmas ja tõsist õnne nij vähe? —

Kui ta kord niiviisi mõtetes metsas jalutas, lendas ilusal lagendikul läikiv liblikas tihedasse põõsasse. Ta

püüdis loomakest ligemalt näha ja astus põõsa poole, — seal kargas põõsast tugev poiss välja ja jäi, nagu oleks teda kuritöölt tabatud, häbelikult tema ees seisma. Põõsast aga kõlas itsitav naer ja manitsev hää: «Sülita välja, sülita välja, muidu teeb papi kuri silm sulle kahju!» Ja häbelikult sülitas poiss enese ette.

Munga süda värises; ta lõi põõsad käega laiali, — mis ta nägi? Seal oli veidi sasisitud juustega noor naine, kes naerdes talle vastu astus.

Kurb naeratus mängis munga huulte ümber ja ta küsis: «Mis siin on? Kas see on ka õige asi?»

Aganüüd oli poiss ka juba julgust saanud, viibimata vastas ta: «Mitte midagi, papp, mitte midagi. See seal on minu noor naine, kellega mina siin isekeskis paar sõna juttu vestsin.»

Nagu nool lendas läbi munga südame, pikkamisi küsis ta:

«Soo, või sinul on siis naine!»

«Muidugi on mul naine,» oli vastus.

Bernhardil oli, nagu oleks tal külm, kui poiss naeratades juurde lisas:

«Kosi endale ka noorik, papp, kosi endale ka. Sa oled hea härra, aga sa oled alati kurb. Kosi endale noorik!» Naerdes pööras noorpaar metsa poole.

Sügavates mõtetes jäi munk seisma. Seal lendas kaks linnukest vidistades ja teineteise ümber keereldes temast mööda, ühe ja sellesama puu oksa peale lasksid nad maha.

«Tagane minust, saatan!» pomisesid munga huuled. Kindlal sammul, pea püsti, sammus ta minema. Aganüüd ei viinud teda ta jalad; ta seisatas jällegi mõtetes, nagu ei saaks ta oma silmi põrmust lahti.

«Minu jumal, minu jumal!» tõusis ohe tema rinnast, «sinu ilusas maailmas — miks ainult mina nii üks! On see sinu tahtmine, issand, aga — mispärast? Ma ei mõista seda!»

Külmavärinad täitsid tema hinge, tal oli, nagu rõhuks must mungakuub teda ja nagu pigistaks kanepine vöö tema hinge kinni.

Nagu hirmutavast nägemusest aetud, kadus ta metsa põue.

NÄKK.

«Üks võõras,» kostis poeg, «kel maasikpalged
ja kitsad pihad, plehtis juuksed peas,
ning kael, kus rinnad värskel lume valged,
kõik liikmed muud kui inimeste seas:
Tal silmad aga hiilgasivad selged —
kui paistaksid nad taevatäht' de reas!
See imekuju on mul võõrsil käinud,
ei tema sarnalist ma enne näinud!»

Lembitu, IX laul

Nii ilus, kui Karksi lossimäe ümbrus looduse poolest praegugi on — jutustatud sündmuste ajal oli see siiski veel palju ilusam. Rüütliid olid lossialuse oru kitsamale kohale, praeguse Polli mõisa lähedal, tugeva tammi ette lasknud ehitada ja nõnda suure, kõrgetest kallastest piiratud sopilise ja käärulise järve sünnitanud, mis kuni lossi müürideni ulatas. Järveäärsed kõrged mäed olid lehtpuumetsaga kaetud, selle rohelistes süles sinas selge allikaveega täidetud järv kui puhas peegel.

Endise järve paisukoht on praegugi veel selgesti tunda ja rahvas kutsub seda Lüüsi sillaks. Endist järve ennast tunnistab aga ainult veel mäda heinamaa.

Uus järv ei olnud veel kuigi vana, kui selle kohta juba rahvasuus jutt tekkis: järves elada näkk. Mitugi eestlast, isegi rüütliid ütlesid järve kaldal mõnikord ülikena võõrast neidu näinud lahtiste kullakarva juustega kas ujuvat või kaldal istuvat ja laulvat, kuid iga elava hinge liginemisel kui vits vette kaduvat. See ei võinud muu olla kui näkk, kes sakslaste usu järgi oma haleda ja ilusa lauluga inimesi hukatusse meelitavat. Eestlaste usk ütles niisamuti vete sügavustes veejumalaid, vete-ema, Ahtit ja Vellamo-neitsit elavat.

Iial ei oldud näkki uues järves mujal nähtud kui ühelainsal kohal, kui kitsas kuristik suure allikaga (praegu Emändi kraav) järve kallas. Seal oli teda suveõhtutel laulmas kuulnud ja võõraste ilmumisel põgenemas nähtud. Lossihärrad ei usaldanud enam sennapoole sõda ega Emändi kraavi ilusatel kallastel jalutada. Hirm näki eest oli suur.

Aga oli keegi, kes näkijuttu ei uskunud, — noor munk Bernhard. Tema süda oli ebausust prii.

Uhel suvise päeva õhtupoolel oli ta ilma teadmata ja tahtmata Emändi kraavi juurde sõudnud, lootsiku kaldale pööranud ja maale astunud. Palav päev oli ta väsitanud, ta sirutas enese tiheda sarapuupõõsa alla järve äärde maha, pani käed pea alla ja jäi mõtlema. Endised vastamata küsimused täitsid ta hinge, — nõnda uinus ta. Unenäona kõikusid imelikud pildid, armsad ja ilusad, tema vaimusilma ees, viidjad kujud, mida rammetu käsi ei ulatanud kinni tabama. Kui ta ärkas, oli päike ju looja läinud ja kuu tõusnud. Aga tema unenägu kestis edasi: vee ääres kivil istus noor neid. Pikad lahtised kullakarva juuksed langesid mööda tema lumivalget särki alla, ja sulatav-kurva häälega, mis kuulaja peale mõjus, nagu kostaks see teisest, ilusamast maailmast, laulis neid:

«Laula, laula, suukene,
liigu, linnu keelekene,
mõlgu, marja meelekene,
ilutse, südamekene!

Kes meid kuuleb laulemaie,
laulemaie, luulemaie:
See ütleb ilul olevat,
rõõmupäevi meid pidavat,
lustilaulu luulemaie.

Ma laulan läbi murede,
läbi leinatse südame,
suu laulab, süda muretseb,
pale laseb laine'eida,
kulmud kullatilkme'eida.»

Hinge pidades kuulatas noor preester. Nii ilusat pilti polnud ta veel iial näinud. Elas ta või oli ta juba paradisis, — oli ta üleval või nägi ta und? Ei, ta ei olnud surnud, ei näinud ka und, ta oli elus ja ärkvel, aga — mis see oli?

«Näkk, näkk!» tärkas ta meelde.

Aga see ei olnud ju näkk, see oli inimene, oli liha ja veri nagu temagi, ainult lõpmata ilus. Temasarnast ei olnud noormees veel kunagi näinud. Näe, kuidas neiu erksalt kuulatas, kui toomingapõõsas nüüd kiriküüt laksutades laulis.

Ja siis —

«Öö pikk! Öö pikk!
Laisk, laisk!
Too piits, too piits!
Tsähh, tsähh, tsähh!
Plaks, plaks!
Öö pikk!»

laulis neiu linnule vastu, rõõmsalt paljaste jalgadega vees sulistades.

Uesti laksutas lind ja preester kui ka tüdruk kuulatasid, siis kilkas neiu jälle lustil:

«Kiriküüt, kiriküüt!
Vaole, vaole,
Laisk, laisk!
Too piits! too piits!
Plaks, plaks, plaks!»

Ei, see ei olnud näkk, see oli inimene; nii palju oli preestril nüüd selge. Tema veri kees, süda tema rinnus tuksus kuuldavalt — see oli liha ja veri. Näe, — küll kattis neitsi niudeid süsimust sõu aga sõu alt paistsid jalad nii väikesed ja valged, — näkk oli ometi niuetest saadik kala.

See kõik oli noorel preestril selge, välguna kargas ta üles ja seisis lähemal silmapilgul neitsi ees, kes surmani kokkudes oli põgenemas. Kuid jalad ei liikunud paigast; ta huuled vabisesid, aga sõna ei tulnud suust. Karjatusega pääses viimaks tema rinnust sõna: «Taud!» ja tüdruk taganes.

«Ära karda, mina ei ole hirmutis, vaid inimene nagu sinagi...»

«Taud!» värisesid neitsi huuled ja ta tahtis põgeneda.

Kuid juba oli Bernhard tema käest kinni hakanud ja vaigistavalt ning meelitavalt kostis tema suust veel kord: «Ära karda, vaata, mina olen ju ka inimene!» Ja südamikult, täis imestust viibis tema silm neitsi silmas.

Ei, neitsi ei kartnud enam midagi; inimene, kelle silm nii truult vaatas, seda ei olnud vaja karta. Seda teab metsloom, seda teadis ka arg neitsi. Aga tütarlapse keelepaelad olid kütkes, iialgi ei olnud ta veel munka näinud.

«Kes sa oled, mis on su nimi? Räägi ometi ja ära karda!» sulas preestri suust.

«Maimu, Maimu on mu nimi,» tuli nüüd argsetl neitsi huultelt. «Kes sina oled?»

«Maimu!» see nimi oli preestrile uus ja armas. «Maimu, mina olen — Bernhard, jumalasõnakuulutaja Bernhard lossist. Sa ei pruugi mind karta, ma olin siin ja jäin sinu laulu kuulutama. Ma palun, laula veel!»

Neitsi raputas kartlikult pead. «Siis sina oled see mees, kes äratapetud jumalat kuulutab?»

Preester jäi vait. Ta süda ei kannatanud sellele süütule olevusele vastu rääkida. Siiski vastas ta:

«Maimu, mina kuulutan elavat jumalat, elavat jumalat, kes inimeste pattude pärast suri.»

Tüdruk väänas pead, see oli temale arusaamata ja imeplik.

«Kas sina siis, Maimu, ei ole ristitud?» küsis Bernhard.

«Ei ole, aga mis sest?»

Noore preestri hing ähvardas rindu kinni jääda. «Või pagan!» õhkas ta, aga lisas sedamaid mõttes juurde: «Kui nii ilmsüütu olevus pagan on, siis tahaksin ise pagan olla!» ja laskis tüdruku käsivarre vabaks.

«Ma palun, laula veel!»

«Laula sina!» sai ta vastuseks.

Ja mis tegi preester? Nagu imelikus joovastuses tõstis ta silmad üles, ja pühalikult tõusis vana rooma luuletaja ladinakeelne laul:

*«Integer vitae,
Scelerisque purus,
Non eget Mauris
Jaculis, neque arcu,
Nec venenatis,
Gravida sagittis,
Fusce, pharetra!»¹*

tema rinnast, rõhuva väega looduselapse peale mõjudes, kes niisugust laulu veel polnud kuulnud. Kui preester lõpetas, kostis neitsi suust ohe, nagu oleks ta raske

¹ Puutumatu elust ning roimast puhtana ei vaja sa, Fuscus, mauride viskodasid ega ambu, ei mürgitatud nooltest rasket tuppe (lad. k., rooma kirjaniku Horatiuse luuletus).

koorma õlalt heitnud; sügavalt tõmbas ta hinge ja vaatas imestades munga otsa.

«Sinu hää! on ilus, aga miks ei tarvita sa lauldes sõnu?»

«Oi, Maimu, need olid sõnad, aga ühel keelel, mida sina ei tunne.»

«Ei tunne? Mispärast ei tunne. Igal linnul on oma keel ja oma laul, ja inimesel on ka oma keel. Miks ma seda ei tunne?»

«Maimukene, on palju asju ilmas, mida sina ei tea ega mõista. Nõnda on ka keeli ja keelemurdeid palju. Laul oli ladina keeli. Kas sa saksa keelt oled kuulnud?»

«Ei!»

«Kus oled sa siis kasvanud ja suureks saanud, et sa iialgi veel saksa pole näinud?»

«Isa juures.»

«Ja ei ole iialgi saksu näinud?» Preester väänas uskumatult pead.

«Kas kõigil sakslastel on põetud pead? Kas sina oled sakslane?» päris tüdruk.

«Ei, Maimu, kõigil sakslastel ei ole põetud pead, ja mina ei ole sakslane vaid, —»

«Vaid —?»

«Ma ütlesin juba, mina olen jumalariigi teener, jumalasõnakuulutaja.»

«Ja mõistad keeli?»

«Jah, ladina ja saksa keelt.»

«Kas sa linnukeelt ka mõistad?» usutas tüdruk edasi.

«Ei, Maimu, linnukeelt ei oska keegi,» vastas Bernhard.

«Ohoo, see ei ole õige,» tõendas tüdruk. «Kes ussiku-ninga harja on söönud, see mõistab linnukeelt, ütleb minu isa...»

«Sinu isa? Kes on sinu isa ja kus ta elab?» päris preester.

Maimu lõi silmad maha.

«Ütle, Maimu, kust sa oled ja kas ma sind veel kord näen?»

«Ma pean minema,» oli tüdruku vastus. «Ma pean minema —»

«Ka mina pean minema, aga — miks sa ei vasta mu küsimuse peale?»

Maimu jäi vait, kuid preester hakkas tema käest kinni ja rääkis nii sulava häälega, et tüdruk tahtmata silmad üles lõi.

«Maimu, ma pean sind veel kord nägema. Ütle, kas sa homme jälle tuled?»

Neitsi paled lõid õhetama, häbelikult vastas ta:

«Ma ei tea.»

«Ma palun, tule jälle. Sul ei ole mind karta.» Truult pigistas preester tüdruku kätt. «Tuled sa?»

Ja Maimu nokutas peaga. Siis tõttas ta minema, kuna munk veel kaua temale järele vaatas, sinna, kuhu tüdruk kärmete sammudega metsapõue oli kadunud. Sügavates mõtetes astus temagi lootsikusse ja sõudis minema.

Kust oli Maimu siia saanud, mis kandis teda kodust nii sagedasti eemale? Ei muu, kui igatsus oma lapsepõlve mängusõbra Jutiku järele, kelle ta lossis teadis olevat ja kellega siin juhtumisi kokku lootis saada. Neitsi ei teadnud palju karta, rüütlitest oli isa temale vähe jutustanud. Vandal ei olnud midagi oma tütrekese äraoleku vastu. Ta teadis, et aeg tuleb, mil ta ise oma last ei või kaitseda, sest et ta ära Manalasse peab minema. —

Maimu esimene kokkujuhtumine järve kaldal ei jäänud viimaseks. Nagu nägematu väega tundis neitsi ennast sinna kantavat — noore preestri kurvad, aga nii elavad ja truud silmad ei läinud ta meelest.

Mees kui neitsi olid neil kokkupuutumistel teineteisele kalliks saanud. Lapselik süütus varjas neid. Bernhård oli oma sõbrannale uuest usust rääkinud, oli seda endise eesti usuga võrrelnud ja kõrvu seadnud. Maimu oli uue usuga, mis jumala ja inimeste vastastikuse armastuse peal põhjenes, täitsa tuttavaks saanud. Uus usk näis temale ilus, armas ja arusaadav.

Preester oli Maimu kui ka tema isa saladust tundma õppinud, aga tema oskas selle üle vaikida.

Nõnda kõndisid kaks noort inimest südamlikus sõprus arguseta teineteise kõrval — teadja mees ja süütu neitsi.

Preester aga sai päev-päevalt nukramaks, südamesund ja ususeadus ei sündinud tema südames enam ühte. Seal hõõgus kui elav tuli süte all — armastus.

Neitsi oli oma endise mänguseltsilise Jutiku unustanud. Ka tema südames hõõgus tundmus, nii õrn ja magus, aga — ta ei teadnud selle tundmuse nime.

PÖLLEMÄGI.

Nüüd aga kosta, neitsi, kes sul jäävad?
Kes varjab sind, kui viletsused käivad?

Lembitu, VI laul.

Nõnda oli sügis jõudnud. Kui Maimu kord oma käigult koju jõudis, ei leidnud ta, nagu ikka, oma isa koopa ees ootamas, vaid oma asemel raskes palavikus. Juba mitu nädalat oli Venda jõu ja söögiisu kadumise üle kaevanud, täna jahil, jõe kitsast purdest üle minnes olid tema silmad kirjuks läinud, süda pööritama hakanud, ja nõnda oli ta purdelt vette kukkunud, märgade riietega koju tulles aga ennast raskesti külmetanud. Nagu torm vägeva puu, oli raske haigus äkki tugeva mehe maha paisanud; ta jampsis juba ja ütles Manala lahtisi uksi nägevat.

Maimu oli surmani kokkunud. Ta heitis isa voodi ette põlvili ja nimetas teda kõige arsamate nimedega, aga isa ei tundnud enam oma last. «Lehte, Lehte!» hüüdis tema soniv suu, «Lehte, sa oled ometi kord tulnud, ma väsisin juba ootes.»

Hirmul ja nõutult saatis Maimu pika öö isa aseme ääres valvates mööda. Kui viimaks väljas pimedus lahkus ja koit punetama hakkas, tuli Venda mõistus tagasi. «Maimu, mina pean sind varsti üksinda jätma, minu aeg on möödas. Mina pean sinna minema, kuhu kõik enne mind on läinud ja kust keegi tagasi ei tule. See on Vanaisa igavene seadus. Sõber Kaski muretseb sinu eest ja on sulle isa asemel. Karda jumalaid ja armasta sugurahvast, see on minu viimne õpetus. Kulda ega hõbedat pole mul sulle anda, ma jätan sulle oma õnnistuse...» Pisarad lämmatasid vanamehe sõnad.

Nutttes hakkas Maimu isa kaela ümber, tema palgetel veeresid palavad pisarad. Siis rääkis Venda jälle:

«Maimu, mu laps! See tuleb sulle äkki ja ootamata, aga seal ei ole midagi parata. Ma tänan jumalaid selle eest, et mulle ei ole peale pandud pikalisel tõvevoodil valu vaakuda, vaid et Toone mind kärmesti kutsub. Ma tunnen, kuni päev jälle õhtule jõuab, ei ole mind enam.»

Ahastades surus Maimu oma huuled isa suu peale, oma soojade kätega isa hangunud sõrmi soendades. Kuid see käskis:

«Maimu, mu tütar, tunnid on loetud. Mine ja ütle Kaskile: Vanem kutsub. Tulgu Kaski ja kolm ustavat temaga, minu viimseid käskusid vastu võtma.» Uuesti tilkusid Maimu silmad, ta ei raatsinud lahkuda, kuid isa manitses: «Tõtta, et sa ei viibi, kuni see hilja on!» Ja ta läks.

Küll kohkus Kaski kurba sõnumit kuulates, aga ta teadis, mis teha. Kaastundlikult silistas ta Maimu pead ja ütles: «Ära nuta, laps, ära nuta. Kuhu sinu isa läheb, seal on Taara temale ju ammu aseme valmistanud, vahvate vägimeeste pidulauas. Miks peaksid sa nutma? Mis elab, sellele on osaks pandud surra. — Nüüd mine ja vii isale terviseid: Vanem on kutsunud, ja enne kui päike suurusele jõuab, ilmuvad kutse saajad tema käskusid kuulama.»

Kui Maimu koju jõudis, leidis ta isa jälle jõuetu. Hella pilguga viibis tõbise silm tütarlapse põlvel, kui see värske veega tema janunevaid huuli niisutas. Armastusega tõmbas ta tütre pea oma rinnale, ja alles nüüd rääkis ta läbi veerevate pisarate oma lapsele tema ema õnnetust loost.

Kui siis Kaski mitme vanema eestlase saatel koopasse ilmus, sirutas Venda naeratusena käe neile vastu: «Tõstke mind istmele, vennad,» palus ta. «Ei sünni, et mina kui nõder naine maas teie jalgade ees laman, kui mul teiega on rääkida, kuidas mees mehega räägib. Teenige mind, mul ei ole poegi, kes mind võiksid toetada, nüüd, kus mu väsinud liikmed enam mu sõna ei kuula.»

Kui see sündinud ja ta üürikese oli puhanud, rääkis ta edasi:

«Vennad, sugu ja vere poolest vennad! Pea ei ole mind enam. Ma kahetsen, et mulle osaks ei antud Turisse pulmas sõjaväljal surra, kus mu isad surid; ma pean hinge heitma kui vilets ori oma asemel!

Lõhkeva südamega pean ma ära minema! Eestlaste maa ei ole ikka veel vaba. Ka seda ei saanud ma näha!»

Pisarate oja tungis üle vanamehe palgete, — kui Maimu need oli kuivatanud, rääkis surija edasi:

«Sina, Kaski, mu sõber, olen sind kutsunud, et sinule oma viimast tahtmist ilmutada ja sinu kaudu oma käskusid maha jätta. Teie, mu sõbrad ja noorepõlve seltsilised, olete selle tunnismehed.

Sinule, Kaski, jätan ma oma vanemakohused. Võta seinalt minu sõjasarv, kilp ja amb, näita neid meie rahvale, vii temale minu viimsed tervitused ja ütle: mina, vanem, olen sind enda asemele valinud ja mina käsin: jääge ühte, ühte meelde, kui üks mees.

Minu õnnistus olgu mu rahvaga, minu needus saagu sakslastele!»

Väsinult lisas ta:

«Ja anna mulle kätt, Kaski, märgiks, et sina seda korda tahad saata, mis minul võimalik ei olnud!»

Viimaseid sõnu oli Venda juba suure vaevaga rääkinud, — tugeva pigistusega võttis Kaski tema käe pihku ja vastas:

«Vanem, sinu käsk on meile püha!»

Siis algas Venda jälle:

«Kaski, mu sõber: kanna hoolt ka minu lapse eest, ole temale isa asemel. Ja siis — muretse, Kaski, et minu põrmu maapõue mädanema ei panda!»

Vanamehe pea langes jõuetult rinnale, töötades pigistas Kaski tema rammetu kätt:

«Ole mureta, vanem ja sõber!»

Nüüd viskas Maimu enese ahastades isa järje ette maha ja pani tasakesi nuttes oma pea tema sülle.

Viimase jõuga tõstis see oma väsinud käe tütre pea peale ja õhkas: «Taara kaitsku sind, Maimu, minu laps! Ära nuta!»

Kurvalt seisid Kaski ja tema kaaslased surija ja tema nutust nõretava lapse ümber. Kellelgi ei tulnud härduse pärast sõna üle huulte.

Siis korruga hüüdis Venda, kindlalt, kui oleks jõud temasse tagasi pööranud ja ta jällegi tugev ja terve:

«Sõbrad, kandke mind välja Vanaisa päikese valgele,

et ma tema kiiri viimne kord näen ja siis suren. Vanem Venda ei taha koopa pimeduses surra!»

Ja kui mehed ta hellalt tema järjega koopast välja heleda päikese paistele tõstsid, liikusid veel tema huuled, korisedes tuli tema suust:

«Vägevam, ma tänan sind!»

Imeline äraseletatud läige paistis ta näol.

Korraga rabas ta kätega õhku, kui tahaks ta istmelt tõusta; Kaski ja Maimu tõttasid teda toetama, siis — langes raske ohkega tema pea rinnale tagasi ja — Venda, karksilaste vahva vanem oli — lahkunud. — —

Nõnda sureb metsloom, ilma pikema haiguseta ja hinge vaakumata; — nõnda sureb aga ka vaba looduselaps-inimene, kui ta viletsustest ja haigustest pole kurnatud. Nagu küünal kustub, nii kaob tema — kui ta aeg täis saanud, ilma pikema piinata — äkki ära.

Vastu Mägiste koobast, üle oru teisel kaldal, seisab kungas, kõrge ja ümmargune. Siin seisab hunnikus hulk suuri kive, kuna neid ümbruses mitte liialt pole leida. Kivid on inimeste käte läbi siia kokku veeretatud. Rahvas hüüab mäge Põllemäeks, ja kivilademiku kohta käib järgmine muinasjutt: Vanapagan tahtnud Põllemäelt kuni Mägiste põrguhauani kivisilda üle oru ehitada. Kui ta esimese põlletäie kividega Põllemäele jõudnud, laulnud kukk ja vanapaganal kukkunud hirmuga kivid põlle seest maha ning sild jäänud ehitamata. — Nõnda rahvajutt, mis küll mõne muu kohajutu järgi on sündinud. Tõepoolest on kiviladem vist mõni muistne matusekoht, nagu neid siin ja seal leida.

Mihklikuu pilvine öö oli. Põllemäge valgustasid tuled, suur hulk rahvast, kes sakslaste eest sala siia kokku tulnud, mehi ja naisi, kattis mäekülge. Kesk mäge seisis roheliste okstega ehitud tammepuu-lõhendikkudest hiiglapuuriit, selle peal surnud rahvavanema Venda keha, täies ehtes ja sõjariistus. Amb ja nooled olid tema rinnal, kuna tarretanud sõrmed tapri varre ümber hakkasid. Lumivalge juus ja habe lainetasid ümber tema uhke pea.

Valjud kaebused ja nutt täitsid õhku, raskel leinal

kurtis rahvas ümberringi. Puuriida päitsil aga seisid Kaski ja — surnukahvatu Maimu.

Nüüd tõstis Kaski oma hääle, ja rahvas jäi vait kui haud. Kaski hüüdis:

«Kuule mind, mu rahvas, ja võta vastu minu suust oma lahkunud vanema Venda tervitus. Tema ütleb teile: Jääge ühte, ühte meelde, kui üks mees! Siin Venda sõjasarv, kilp ja amb, minule on ta nad pärida jätnud, aga mina panen nad teie ette maha. Keda teie valite, see olgu vanem.

Muud pärandust Vendal jätta ei ole: Teile jättis ta oma õnnistuse, sakslastele oma needuse,

Ma olen rääkinud.»

Kui Kaski vaikis, tõusis otsekui vete kohin rahva hulgas. Siis astusid mehed Kaski ümber ja hüüdsid: «Ole sina vanem, nõnda kui Venda on käskinud. Vahvamat ja paremat meil ei ole. Meie kõik tahame sinu sõna võtta elus ja surmas!»

Ja nagu vandetootuseks panid kõik käed üksteise järel puuriidale ja pigistasid Kaski kätt.

Ning nüüd võttis Maimu tunglaga tule ja süütas rahva valjul kaebamisel puuriida hommiku ja õhtu, põhja ja lõuna poolt küljest. Kuiv puuriit, mis õlgedega ja hagu- dega täidetud, võttis kergesti tuld, kõrgele käis leek. — Tunni aja pärast ei olnud kõigest muud järel, kui valge tuhahunnik.

Nüüd tõstis Maimu esimese kivi põllele, kandis selle tuha-aselele ja poetas tuhasse. Kaski kandis teise kivi, ja nüüd asusid mehed ja naised juurde, kandsid ja vee- retasid hulga suuri kive lähedalt ja kaugelt tuleasemele. Suur kivikangur tõusis üles. Rahvavanema matusekää- bas pidi igavese aja kestma. Nõnda oli eestlaste komme, nõnda oli Venda soov olnud ja nõnda oli ka rahva tahtmine. —

EEDEN ALL MAA.

Oh arm ja truudus, teist muistejutud keevad,
mis igatsusi südamele teevad.

Lembitu, VIII laul.

Kurvalt ootas Bernhard pea iga päev teatud ajal järve ääres oma sõbrannat, kuid see ei tulnud enam.

Piinalised mõtted liikusid läbi noormehe hinge; ta tundis, et ihu hinge üle, soe südamesund külma ususeaduse üle võimust sai. Raskesti oli ta võidelnud, iga kiusatust põlgusega enesest eemale peletades. Kuid nüüd, mil ta sõbranna puudus, kelle nägemine iga kord magusa rahu tema südamesse oli toonud, nüüd ei suutnud ta enam võidelda. See kants, mis ta oma südames kõigi kiusatuste vastu oli ehitanud, see kilp, mille taha ta oma südame arvas varjanud olevat, — preester tundis, et mõlemad teda enam ei kaitsnud. Vall oli õõnsaks uuristatud ja kilp auklikuks sõelaks saanud. Ilmaaegu olid tema hingeheitlused olnud, ilmaaegu ja asjata.

Kui ta sellele tõsisele teadmisele jõudis, täitis rõõmus julgus tema hinge.

Küll teadis ta, et rasked nuhtlused ususeadusest langenud preestrit ootasid, küll teadis ta, et iga munka raske vanne tema orduseaduste külge sidus, — iialgi ei võinud Maimu tema omaks saada. Aga — oli ta siis oma mungavande priitahtlikult vandunud? Ju lapsena oli ta mungaks sunnitud. Sellepärast — musta mungakuube seljast heita, kanepinööri keha ümbert kiskuda, Maimuga abielusse astuda ja siis — põgeneda, kaugele ära, ühele teisele maale ja seal kloostriis õpitud kullassepa-ametiga ennast toita, — see näis temale võimalik olevat. Seda tahtis ta teha, kui Maimu sellega nõus oleks.

See'p see oli. Maimu ei olnud ennast mitmel-mitmel päeval enam näidanud. Kas hoidis ta ennast temast eemale?

Maimu oli peale isa surma meeleheitel koopasse jäänud. Kaski ja tema perenaise palved, kes valmis olid temale oma majas asupaika andma, ei olnud teda sealt meelitada suutnud. Tütarlaps ei raatsinud lahkuda pagast, mis tema meelest isa mälestuse läbi pühendatud ja kus ta oma lapse- ja nooruspõlve päevad oli elanud.

Oma tuleviku üle muretsemata oli ta isa käe kõrval suureks kasvanud, — nüüd, kus kare elu nii äkki oma nõuetega temale vastu astus, nüüd istus ta üksi koopas kurbades mõtetes.

Korruga tärkas ta meelde Bernhard. Mistarvis temal siis sõber oli, truu sõber Bernhard, kui ta sellelt nõu

ei küsinud? Teadis keegi nõu anda, siis oli tema see. See oli neitsi meelest kindel.

Ja kui siis tavaliselt kohal sõber temale vastu astus, kui rohkesti veerevatel pisaratel kõik tütarlapse lein ja kurbus südamest puistatud, koorem kahe kanda antud, — siis puistas ka preester koorma oma hinge pealt. Sügavasti liigutatult palus ta: «Maimu, ole mu naine! Vaata, mina olen niisama üks maailmas, niisama õnnetu. Mina tahan sulle isa, sõbra ja mehe eest olla, viimse veretilgani sind varjata kõige hädaohu, kõige mure eest.»

Imelikud tundmused liikusid neitsi südames. Tema silmad seisid küll pisarates, aga läbi pisarate säras õnne läige, nii puhas ja südamluk, et noor munk hõisates käed neitsi piha ümber heitis.

Nüüd sulas suu suuga, käsi käega, nüüd olid kaks noort inimest lepingu teinud eluks ja surmaks. Nüüd vahvasti elusse, vastu võitlusele, hädaohule, tagakiusamisele. Kaks noort hinge, keda armastus ühendanud, ei kartnud neid.

Bernhard teadis, mis tal nüüd teha tuli: lossist oma kullassepariistad — tema ainukene lootus tuleviku peale — kokku võtta ja siis põgeneda, põgeneda lossist ja selle lähedusest. Maailm oli suur ja lai, — jõudis ta ennast Maimuga seni elatada, kuni tema põetud munga pealage jälle juuksed katsid, jõudis ta siis kuni ligema linnani tungida, siis olid tema ja ta noor naine päästetud. Linnas lootis ta kodanikkude priiseisuse varjul oma ametiga ennast toita, ähvardas aga teda sealgi hädaoht, siis oli lai meri nende ees, kust kaubitsejate laevad neid võisid üle kanda mõnda teise, vabamale maale, kus rüütelite raudne käsi enam kedagi ei kohutaks.

Ja nõnda põgenes ta. Keegi ei teadnud tema põgenemist takistada, keegi teda valvata; lossielanikud teadsid, et noor munk tihti päevade ja ööde kaupa kodust ära oli. Keegi ei küsinud, kus ta olnud või mis ta teinud. Kellelgi ei olnud temaga asja.

Maimu aga, Maimu ruttas üle oru — Põllemäele. Isa tuhariismete ette, mida kivikangur varjas, heitis ta kummuli maha ja hüüdis: «Isa, kuule mind! Ma küsin sinult: oled sa rahul sellega, mis su tütar teinud ja teha tahab? Anna mulle märki! Valgustage minu vaimu, oh

jumalad, et ma oma isa vastust mõistaksin!» Ja põlvitades jäi neiu vaga südamega ootama.

Näe, mis liblendas üle kivikangru õhus, kui väike valge täpikene, kui elav õis? Lähemale ja lähemale lendas see, — valge liblikas, hiline sügise laps, laskis enese silmapilguks Maimu käele ja liblendas siis jälle ära.

Kuid säravail silmil vaatas neitsi õhulapsele järele, kuni see kaugusesse kadus, säravail silmil tõusis ta üles ja hüüdis:

«Ma tänan sind, isa, ma tänan teid, jumalad, et teie mu palvet kuulsite ja mulle rahumärgi andsite!»

Ta korjas lillekesi ja lehekesi, puistas neid kividele ja tõttas siis kiirel sammul minema.

Kokkuräägitud ajal ja kohal said peid ja mõrsja metsas kokku. Nende silmad hiilgasid, nende südamed tuksusid, nad teadsid, et neid nüüd miski enam ei lahutanud. Nende tee viis koopasse.

Kui nad koopa suule jõudsid, palus Bernhard, et tema kõigepealt ja üksinda tohiks koopasse astuda. Vähese viibimise järel tuli ta tagasi, aga — missugune muudatus oli temaga sündinud! Maha oli tõmmatud must mungakuub, Venda endistes riietes astus Bernhard õnnelikule neitsile vastu ja hüüdis:

«Nüüd, mu Maimu, olen ma seesama, mis sinagi; mine nüüd sisse ja vaata, mis sa seal leiad.»

Ja kui neiu koopasse astus ja vana eesti kosjapruugi järgi oma voodi küljes Bernhardi mungavöö, kanepise köie seotud leidis, andis ta liigutatud südamega nõõrile suud. Siis astus ta tagasi koopa ette, sirutas kaks kätt noormehe kaela ümber ja ütles:

«Tule, mu peid!»

«Veel mitte, Maimu,» vastas noormees, «veel mitte. Tule, et ma sind enesega laulatan!»

Ja tugeva noaga lõikas noormees kaks puud võsast, sidus nad väätkasvuga ristiks kokku ja lõi selle kõrgema koha peale maa sisse püsti. Siis tõmbas ta neitsi, kes seda talitust imestusega vaatas, enese kõrvale risti ette põlvili ja hüüdis:

«Ma küsin sinult, neitsi, tahad sa ennast priitahtlikult ja oma südame sunnil minuga ühendada ja minu

oma olla elus ja surmas, õnnes ja õnnetuses — siis vasta?»

Ja kui neitsi häbelikult vastas: «Jah!», rääkis mees edasi:

«Siis tahan ka mina sinu oma olla elus ja surmas, õnnes ja õnnetuses! Ma tahan sind hoida oma süles ja suu lähedal, tahan sind kanda läbi elu, läbi risti ja läbi kõigi viletsuste, aamen!»

Ja nüüd tõmbas noormees põuest kaks enda tehtud läikivat sõrmust, pistis ühe neitsile ja teise enesele sõrme ning hüüdis:

«Sõrmusel ei ole algust ega lõppu, — see olgu täheks, et meie armastusel niisama ka mitte algust ega lõppu ei ole! Aamen.»

Jumala päike, mets ja mäed olid tunnismeesteks, südamlük arm preestriks. Linnukesed okstel olid salmi-lauljad, allika vulin pobises palveid.

Eeden all maa — kust võtab jutukirjutaja keelt ja mõtteid, et seda Eedenit kujutada, mis kaks noort inimest enestele on valmistanud? Ta vaikib parem.

ANNEMÄEL.

Sa tohid, Lillik, minna, julgelt panna
käte usaldades tema õlale.

Lembitu, VI laul.

Kui Kaski sellest, mis sündinud, ligemal päeval koo-
passe tulles teada sai, kohkus ta ära. Tema arvas seda
kõige suuremaks teotuseks, et eesti endise vanema tütar
sakslasele saagiks langes, pealegi papile, sest pappi-
sid vihkas eestlane sel ajal pea rohkem kui rüütleid.
Rüütliid riisusid neilt küll maa, aga papid riisusid kõik,
mis rahvale püha oli, maa ja esivanemate usu.

Bernhardi seletused, et tema jälle eestlaseks tahab
saada, kelle kannust ta kasvanud, et tema oma naisega
juba laulatatud on ja ükski vägi neid enam ei lahuta,
tema ilusad lootused kullassepatööga ennast ja oma
naist toita ei leidnud Kaski kõrvus kuulmist.

Maimu aga, keda Kaski käest kinni võttes nagu last

poolvägisi koopast ära, oma koju tahtis talutada, Maimu tunnistas enese avalikult oma mehe poole ja vastas Kaskile kindla sõnaga, et tema iialgi sellest ei lahku.

Nukralt läks Kaski minema, ta nägi, et siin enam midagi polnud parata. Kuid — kas tohtis ta kui rahvanem seda, mis endise vanema ainukesesse lapsesse puutus, ainuüksi enese teada pidada? Ei, seda ei arvanud ta tohtivat. Asi oli liiga tähtis ja pidi rahva otsustada jääma. Nõnda mõtles Kaski.

Versta 16—17 Karksi lossimäelt, praeguse Eesti Polli ja Läti Kõõna valdade piiril seisab madalikus mägi, mida rahvasuu Annemäeks hüüab. Mägi ei ole just mitte suur ja kõrge ning praegu katab teda lepavõsa. Maa-pind on liivane, ja kes vaevaks võtab labidaga liivasorida, leiab sealt sagedasti väikseid, õige väikseid hõberahakesi ja litreid ning valgeid, põlenud luutükikesi. — Rahvasuu ei tea kindlasti öelda, miks mäge Annemäeks hüütakse, kuid seda ta teab, et kohta ju õige vanasti nõnda on hüütud ja pühaks peetud. Vanadest Karksi kirikuraamatutest aga on leida, et alles aastal 1669 eestlased Annemäel rahvakoosolekuid on pidanud ning et lossiülem sagedasti sunnitud oli neid siit sõjameestega laiali ajama.

Kolmandal päeval peale Kaski koopas käimist, hommiku puhtel, koputati raskel rusikal koopa ukse pihta ja äratati mees ja naine üles. Tundmata mees seis lävel ja kuulutas tõsisel näol ning käskival häälel:

«Rahva nimel, sina endine munk Bernhard ja sina endise vanema Venda tütar Maimu: vanem on käskinud ja vanem kutsub teid avaliku kohtu ette. Olete teie aga kangekaelsed ja tõrgute käsu vastu, siis leiab teid rahva käsi. — Käskjalg on rääkinud.»

Kohkunult vaatasid noored inimesed teineteise otsa.

«Kinnitage oma keha toiduga, sest teekond on pikk ja — ärge viibige,» manitses käskjalg kindlal sõnal.

Maimu teadis, et siin ei tohtinud tõrkuda. Seda oli ta oma isalt kümme korda kuulnud. Tingimatu sõna-kuulmine oli kohus, kui vanem oli käskinud.

Ja nad valmistusid teele. Nende süda oli puhas —

mis pidid nad kartma, miks värisema? — Aegsasti
mindi tee.

Tundmata radasid, läbi metsade ja rabade juhtis neid
saadik. Sügisene päev jõudis lõunale, siis söötis neid
saadik oma kaelkotist ja jootis neid oma lähkrist. Päev
veeres õhtule, öö jõudis kätte, nüüd olid nad seal —
Annemäel.

Juba kaugelt helkisid tuled neile vastu. Tummalt,
ootes seisis rahvahulk kividest ehitatud altari ümber,
kus ohvrileek ju oli kustunud.

Ei olnud tulijatel peatust rahvaringis — ringist läbi
juhtis neid saadiku käskiv silm, ringist läbi kõrgemale
kohale, kus põlise tammepuu vägevate okste all vanem
Kaski tõsiselt ja tummalt seisis. Küll näis, kui langeks
tema silm osavõtlikult ja kaastundlikult tulijate peale,
aga — ainult üürikeseks. Nüüd hüüdis ta kõval käski-
val häälel:

«Mu rahvas, vanem on teid kutsunud, et laane süga-
vuses rõhujate silma eest varjul, kartes ja värisedes
seda toimetaksite, mida enne priil osavõtmisel ja vabalt
toimetati: et teie jumalatele ohverdaksite ja palvetak-
site, et õnnetus ja häda, taud ja surm meie vaenlased
võtaks; et jumalad jälle oma palge lahkelt meie poole
pööraks ja meid aitaks meie suures viletsuses. — Nüüd
astuge kokku teie, rahva kohtumõistjad, astuge kokku,
vennad, ja mõistke nagu endisel ajal õiget kohut Ees-
tis! Ma olen rääkinud.»

Ja kihin-kahin tõusis rahva hulgas, kui kõneleja oli
vaikunud, kihin ja kahin, mis kui laine rahva rinnust üle-
käis; kaksteistkümmend vana meest, kelle pead ja habe-
med vanadus ju valgeks oli pleekinud, astusid ette ja
istusid ringis murule maha.

Kõige vanem nendest hüüdis:

«On kellelgi meie, kohtumõistjate vastu midagi ütlemist
või mõnda meist tagasi lükata, see avaldagu seda
nüüd!»

Aga kõik jäi vait.

Ja jälle kostis vanamehe tõsine hääl:

«Et kellelgi meie vastu ütlemist ei ole, siis kuulutan
mina: Rahva nimel! Kohus on koos õiget kohut mõist-
mas Eestis! — Kellel kaebamist, astugu ette.»

Ja tõsiselt istus rauk jälle teiste hulka ringi.

Üksainus inimene astus ette, ja see oli — Kaski.

«Kaski, rahva valitud vanem, mille üle sa kaebad?»

«Ma kaeban,» algas Kaski, «teie ees siin selle põetud peaga munga, põgenenud papi Bernhardi peale, kes eesti kännust on kasvanud, aga mitte üksi selles süüdi ei ole, et oma isade usust on taganenud ja siia tulnud üht uut usku, mis meie jumalad ära sa'gab, peale sundima, vaid ka, et tema julgenud on endise rahvavanema Venda ainust tütrekest kõiksugu põrgulise kavaluse abil enda poole meelitada, teda puhtuse teelt ja oma isade usust avatleda ja hukatusesse saata.»

Kõva kõnekõmin kostis rahva hulgast, siin ja seal kuuldi hukkamõistvaid hüüdeid. Siis raugesid jälle kõik hääled, kuna Kaski edasi kõneles:

«Ma kaeban aga ka siin teie ees seisva endise vanema Venda tütre Maimu peale, et tema oma kadunud isa ja oma ainsa sõbra, minu teadmata selle põetud peaga mungaga salaja on seltsinud ja sellele nõnda volii andnud oma kavalusega teda kurjale teele võrgutada; ma kaeban, et vanema tütar oma isade usust ja pühadest pruukidest on langenud ja ühe hulgusega tulitööd teinud!»

Nagu ussist nõelatud, kargas Maimu ette, tema pale lõkendas, puna tõusis ja kustus tema palgetel, tema huuled olid surnukarva kahvatanud; oma käed sirutas ta enese ette välja, kui tõrjuks ta praegu kuulnud hirmsaid sõnu enesest eemale; siis hüüdis ta kui hinge põhjast:

«Pea, pea, Kaski, vali kaebaja, — pea ja ära tarvita sõnu, mis armuta laim on! Ja teie, rahva kohtumõistjad, kuulge mind! Ei ole õige, mis Kaski minu peale kaebab, ma ei ole oma isade usust langenud, ei ole võõraga tulitööd teinud. Vabalt ja priitahtlikult olen ma,» ja uhkelt astus Maimu oma kaasa kõrvale, «vabalt ja priitahtlikult, oma südame soojemal sunnil olen ma siin selle mehe abikaasaks astunud, pühalik side seob meid. Vabalt ja priitahtlikult jään ma tema kõrvale, kuni surm meid lahutab. Võta tagasi, Kaski, oma hirmus kaebus, ja teie, kohtumõistjad, mõistke õiget kohut meie üle! — Vanaisa valgustagu teie vaimu!»

Nutt kostis naiste ringist, kaastundlikud sõnad meeste hulgast, nii südamesetungivalt olid Maimu sõnad mõjunud.

«Kaski, kaebaja, sa ei ole veel mitte öelnud, mis sa nõuad?» kostis kohtunikkude keskest.

«Ma ei nõua midagi, ma teatan ainult. Rahvas ja teie tehke oma otsus, mis peab sündima,» oli vastus.

Pühalikult ja tõsiselt hüüdis nüüd vanem kohtunik:

«Ja sina, munk Bernhard, mis on sinul ütlemist? Kas on õige, mis kaebaja on kaevanud? Kosta enese eest. Oled sa usust langenud, usust, mida sinu isad pühaks pidasid?»

Julgelt tõstis noor munk oma pea üles, kartmata kostis tema hääl:

«Kes teie mu kohtumõistjad olete, kuulge minu kõnet. Õige on, mis kaebaja minu peale kaevanud, õige aga ainult osalt. Olen küll sündimise poolest eestlane, aga — minu isa ja mina sattusime vangi, kui mina alles laps olin. Kloostri, uue — ristiusu süles, olen ma kasvanud ja meheks saanud. Ma ei ole mitte oma isade usust taganenud, sellest usust olen ma alles siin, selle minu naise kaudu tõsiseid teadmisi saanud. Mina ei põlga teie usku. Teie usute Vanaisa sisse, mina nüüsamuti — kõige taeva ja maa looja jumala, aga ka tema püha poja sisse, kes inimeste pattusid kandes ristipuul suri. Kus on vahe? Mõlemaid uskusi ühendab see põhimõte: karda jumalat ja armasta ligimest. Aga seda rahu, seda magusat troosti tundmust, mis usk Kristuse sisse eksiva inimese südamesse toob, mis ütleb, et ükski, kes usub, ei pea igavest surma surema, vaid õndsaks saama, — seda teie usk teile ei too. Et ristiusulised ise küll raskesti oma usu vastu eksivad ja teid rõhuvad, — mis on minul sellega tegemist? Kes ei tea teie hulgast, et mina alati teie poole olen hoidnud? Kes tahab mind hukka mõista minu usu pärast? On usk sunduse või südame asi?»

Vaimustatud keelel oli noor munk rääkinud, aga — kohtunikud ei lasknud ennast eksitada.

«Oled sa siin sellelt neitsilt nõiduse ja kunstide abil, mida meie ei tunne, tema neitsiliku puhtuse riisunud, pettusega teda võrgutades ja õigelt teelt eksitades?»

Uhkelt ja vabalt, pea kõrgel, vastas munk:

«Ei mitte. Mingisuguse kunsti ega pettusega ei ole ma teda enese poole meelitanud. Palavamal südamesunnil olen ma teda enesele naiseks ihanud, priitahtlikult on ta minu omaks saanud, naisena on ta minu külge seotud, laulatamine liidab meid igavesti ühte. Kes teist julgeb üht sidet, seotud südamete vastastikul soovil, katki kiskuda?»

Ja säravail silmil astus Maimu ette ning hüüdis:

«Mitte oma isade usust ei ole minu mees taganenud, vaid ristiusu seaduste vastu on ta eksinud, ristiusu seaduste vastu, mis mitte ei luba, et jumalasõnakuulutaja abielusse heidaks. Aga armastusest minu vastu on ta pehme elu, mungakuue ja usuvennad heitnud ja jälle selleks saanud, mis ta isa ja isaisad olid. Vaadake teda. Minu isa riided katavad teda ja meie esivanemate tuline priiusehimu täidab ka tema hinge. Kes julgeb meid hukka mõista?»

Nõutult istusid kohtumõistjad vait.

Ja nüüd algas Bernhard:

«Teie, mu rahvas! Kus on teie tuntud lahkus võõraste vastu? Mina olen tulnud tagasi teie sülle, küll võõras, siiski luu teie luust ja liha teie lihast, — kohtu ette kisute mind! Mis kurja olen ma teinud? Raskem häda ootab mind, kui papid ja preestrid mu kätte saavad. Tahate ka teie mind hukka mõista? Siin ma olen. Mõistke õiget kohut!»

Kõik rahvas oli vait kui haud. Paljudel nähti pisarad silmas.

«Kaebaja Kaski.» kõlas kohtunikude ringist. «On sul veel midagi öelda?»

«Ei,» oli vastus.

Ja üles tõusid kohtunikud ning astusid kõrvale. Kaua ei kestnud nende nõupidamine, varsti asusid nad jälle oma asemele. Nüüd võttis vanem kohtunik noa, lõikas enese eest muru seest tüki rohelist turvast, oma põuest võttis ta valge kuiva kepikese ja pani mõlemad enese ette laia kivi peale maha. Siis tõusis ta üles ja ütles:

«Rahva nimel, kelle kohtumõistjateks meid on valitud — sina, endine munk Bernhard, vannu meile pühaku töötlusega, et see, mis sa ütelnud, õige on ja et

mingi kaval mõte, autu asi ega sakslaste poole hoidmine sind ei ole juhtinud, ja — sa oled prii.»

«Jah, ma vannun,» vastas munk ja tõstis pühalikult oma parema käe taeva poole, «ma vannun Kristuse ja püha neitsi Maarja nimel, nii tõesti kui jumal mind aidaku, ihu ja hinge poolest, aamen!»

«Mitte nõnda,» vastas vanarauk, «mitte nõnda, seda vannet meie ei tunne. Võta see haljas mätas ja pane oma pea peale, võta kuiv kepikene kätte ja vannu meile siis, et kui see, mis sa ütelnud, tõi ei ole, siis langegu sinu liha kui see mätas ja kuivagu sinu luud kui see kepikene, kui veel Vanaisa päike nende peale paistab! Vannu!»

Ja munk tegi, nagu kästud.

Rõõmsalt tungis rahvahulk noorpaari ligi, Kaski oli esimene, kes nende käsi pigistas.

TÖSINE VANAPAGAN.

Mis homne päev ja järgsed saavad kandma,
kes selle peale vastust tuleb andma!

Lembitu, XIII laul.

On metsal silmad ja laanel kõrvad? Jah on, tihti on. Kus tegijaid, seal nägijaid.

Üks lossi kubjastest, keda rahvas tema tigiduse ja õeluse pärast Kuradiks kutsus ja salamahti siunas ning sajatas, seesama oli paar päeva pärast Bernhardi põgenemist märku saanud, et midagi iseäralikku oli sündimas, sest rahvas oli ärevil.

Aastate kaupa ei olnud see oma priiusejanust enam elumärki andnud; priiuseleek näis rahva südames kustunud, iga kael enese alandlikult sakslaste ikke alla kummardanud olevat. Kuid Venda surm ja Kaski valimine oli kustumas tule lõkkele õhutanud; rahutud meeled ei jõudnud ennast küllalt varjata. Seda oli kubjas Kurat tähele pannud. Mitte kogemata ei olnud temagi Annemäele juhtunud ja salaja metsavarjus rahva koosolekust osa võtnud. Imeks pannes nägi ta siin juba mitu päeva kadunud preestrit oma noore naise eest

kostvat ja kuulis, et preester enam preester ei olevatki. Ta värises rõõmu pärast. Nagu verejanuline metsloom hiilis ta Bernhardi ja tema nooriku kannul, kaugel järel käies ja neid silmas pidades, kui nad koosolekult tagasi koju, oma koopasse tõttasid. Ei olnud temal täna rahvaga tegemist, tal oli kallim saak varitseda. Noorik oli tema silma torganud, noor noorik, nii ilus ja värsk. Teda lootis kubjas äraandmise palgaks enesele pärida. —

Ühel hommikul vara, kui kummagi süda uneski kurja ei teadnud aimata, tulid ratsanikud lossist, rüütlid ja sõjamehed piirasid koopa ümber, — karedad käed kiskusid noore naise tema mehe kaenlast, — munk kui ka naine võeti kinni. Seotud kätega tõsteti nad hobuste selga ja kisa ning kõra saatel sõideti lossi tagasi.

Imelik kahin tõusis lossis. Missugused külalised! Paljaks põetud peaga munk eesti hilpudes ja tema kõrval nutja noorik, ilus kui õitsev kevadine hommik!

Lossi kohtukojas olid papid ja rüütlid Bernhardi ümber koos. Kõigi silmist paistis kahjurõõm. «Või ometi kord on liha ka sinu üle, sa püha ja puhas, võimust saanud!» Nõnda parastati teda.

Aga ei, hukka teda ei mõistetud. Liha kiusamist tunneb igamees. Heitku ta alla, kahetsegu oma pattu, tunnistagu, et ta on eksinud, tõotagu meeleparandust — veel olla aeg. Kirik ei olla halastamatu, ta võtta ära kadunud poja jälle oma sülle tagasi. Ütelgu ta ainult, et kurat teda on kiusanud, tüdruk ära nõidunud — teisiti see ju olla ei võivatki.

Aga — Bernhard ei heida alla, ei kahetse, ei ütle, et tüdruk nõid on. Ta vastab, et ta mungakuue oma südame sunnil enesest on heitnud, et tüdruk mitte tüdruk, — vaid tema naine olla. Ta on alandlik, alandlik põrmuni, mitte enese eest ei palu ta, — ta palub oma noore naise eest, palub kõige härdamate sõnadega, lastagu see lahti ja jäetagu nuhtlemata, — seda ainuüksi palub ta.

Aga siin ei tuntud halastust. Kurat on alles munga sees, öeldi, põrgu ei ole oma ohvrit veel mitte lahti lasknud, nõidus piirab teda alles. Kuid jumala abiga loode-

tavat kuradit välja ajada, nõidusekütked katki kiskuda, hukkaläinud hinge päästa. —

Siis toodi Maimu ette, kes ahastuses värises kui metsalinnuke vallatu poisi pihus, süütu niisama kui see; abitsiva pilguga vaatas ta enese ümber.

«Tunnista, et sa nõid oled, tunnista, mil viisil sa enese kuradiga oled kihlanud,» sunnitakse teda.

Aga noorik ei tea midagi tunnistada, ta ei ole kuulnudki, mis nõidus on!

«Tunnista, mil viisil ja missuguste abinõudega sa ühe vaga preestri südame oled võrgutanud?»

Noorik jäi vait. Mis pidi ta vastama!

«Tunnista, tunnista, et sa nõid oled, et sinu hing hukatusehauast, igavesest põrgutulest võiks pääseda!»

Nüüd äkki tõstis vaimulik läikiva ristikuju tema silmade ette, nii äkki, et noorik kokkudes taganes.

Kas paremat tunnistust veel vaja? Nõid ei suutnud ristikuju peale vaadata. Nõia silm ei sallinud pühadust.

Ja vagalt andsid papid ristikujule suud, et nõia kuri silm ka nende peale ei mõjuks. —

Maimu vangitornis. Sügavas mäe sisse müüritud keldris, pimedas augus, niisketel õlgedel. Siia oli ta heidetud, et ta järele mõtleks ja oma kaupa kurjaga kahetseks. Aga noorikul ei olnud midagi kahetseda, ta ei teadnud midagi kurja teinud olevat, kõik, mis tema käest küsitud, oli temale võõras ja arusaamatu. «Nõid, kaup kuradiga — mis see on?» küsis naine. Ta ei teadnud nende sõnade tähendust. Pisarad tungisid tema silmi, — nooriku mõtted viibisid mehe ja temaga ainult üürike aega elatud õnnelikkude tundide juures. —

Kui silmad enam pisaraid ei andnud, uinus ta magama. Unenägu viis ta tagasi õndsamatesse aegadesse, naeratus lehvis nooriku huultel. Seal — — laterna valgus langes tema silmi, kokkudes kargas magaja üles. Keegi oli vangikeldrisse tunginud ja sirutas oma käed naise järele välja. Nüüd heitles tugev mees tugeva naisega, — — kumb võidab?

Heidame parem liniku kurva pildi üle. Vähe aja pärast läks kubjas Kurat kõliseva võtmekimbuga üle lossi õue.

Tema ninast jooksis veri sorinal. Vandudes ja sajatades läks ta oma korteri.

Kummargil maas niiskel asemel nuttis aga õnnetu noorik, nuttis meeleheitel. Liiga palju lühikese aja sees, liiga palju üheainsa päeva jooksul oli talle kanda antud. Paradiisist oli ta põrgu, hellitavate käte vahelt tooreste vägède võimu alla sattunud. Kui hingeta jäi ta oma asemele maha.

Tund tunni järel läks mööda. Ringvallilt ja vahitornist hüüdsid vahid kesköö tundi, noorik kuulis seda kõik ja kuulis ka iga vähema kui kahina enese ümber, kuid ta lamas ikka veel nagu elutu õlgedel. Tema keel oli suulakke kuivanud, tema silmist ei tulnud enam pisaraid, nende tagavara oli ju ammu lõppenud. —

Korraga kärmed jala-astumised tema aknakese kohal, — keegi koputas ettevaatlikult ja tasa vangihoone raudade pihta. Nagu hirmunud hirv kargas Maimu üles, tema hirmust suured silmad püüdsid läbi pimeduse tün-gida, kuid ei näinud midagi. Surma-ahastuses jäi ta ootama, — üürikeseks ajaks jäi kõik vait.

Siis sosistas pehme, painduv hääle üleval:

«Maimu, kas sa kuuled mind, Maimu!»

«Bernhard!» kisendas noorik. «Bernhard! Jumalale tänu, sa tuled! Päästa mind, Bernhard!»

Valus ohe oli temale vastuseks; — pikkamisi, rõhutud häälel kostis jälle alla:

«Ei ole see, keda sa ootad, Maimu! Bernhard on priiu-seta nagu sinagi ja ei või tulla. — Kas sa ei tunne minu häält, Maimu?»

«Jutik, sina oled! Tänu, tänu, et sinagi tuled. Lase mind välja, Jutik, ma palun, lase mind välja!» Kaks kätt püsti, jäi Maimu akna alla seisma.

«Oh kasuõde, ma ei või sind aidata! Mina mitte! Ma olen isegi põrm, kelle peale igamees jalaga astub! Oh Maimu! Miks pidi sinuga nii sündima! Sinuga!»

«Jutik!» ahastas noorik. «Jutik — sa oled halasta-mata! Sa võid aidata, kui sa aga tahad!»

«Maimu, usu mind, Maimu. Ma ei või midagi. Sa oled kulliküünte vahele sattunud. Need ei päästa nii kergelt oma saaki. Ma ei või midagi parata.»

«Mis on «nõid», Jutik, tead sa mulle öelda, mis on «nõid?»» hädaldas noorik.

«Nõid on — kuri inimene, kes oma hinge kuradile on müünud ja kellele kurat selle eest abiliseks heidab.»

«Ja mis on «kurat?»»

«Kurad on — —»

«Wer da?»¹ segas äkki jäme hääl nende kõnet. «Kes seal luusib?»

«Ich bins's!»² Mina olen, kannupoiss Kristjan, kõrgest-sündinud rüütli Ixdorfi piigikandja.»

«Mis sa hulgud, poiss?»

«Ei midagi.»

«Kasi koikasse, poiss, kasi koikasse. Öö ei ole õige inimese sõber. Minel!»

Maimu kuulis ainult veel Jutiku eemale ruttavaid sammusid ja vahi raskeid jala-astumisi, mille all maa müdises. Siis jäi kõik vait. —

Eestlased aga? Nende ärritatud meeled jahtusid Maimu kinnivõtmise järel väga kiiresti; nemad said imeruttu ristiinimesteks. Neil oli sakste kuuldes alati püha neitsi Maarja nimi suus, nad käisid hoolega kirikus ja — teol. Lossi laiad väljad tarvitasid palju teolisi! Rahvasuu teab rääkida: teolisi olnud nii palju, et nende arvu ei ole lugeda jõutud. Öhtul laotud teoliste härjaikked riita ja riidad mõõdetud süllapuuga üle.

IMELINE OHVER.

Ja nagu kevadine lumevesi
on jõe üle kalda paisutand,
nii täitis kange viha inimesi.

Lembitu, X laul.

Tervel eestlaste maal, niikaugelt kui jutukirjutaja seda teab, kannavad ainult Halliste-Karksi kihelkonnas, mis ennevanasti üksainus Karksi kihel-

¹ Kes seal on? (saksa k.).

² See olen mina (saksa k.).

kond ja lossivald oli — naisterahvad lühike-
seks lõigatud juukseid. Vanast-vanast ajast on
see pruugiks jäänud, keegi ei tea selle kombe algust.
Mispärast ja mispärast üksi siin? Sel-
lest kõneleb meile rahvasuhu jäänud
muistejutt.

Nõnda, kuidas jutukirjutaja allpool pikemalt pajatab,
räägib sellest rahvasuu. Nimed on luule, tuum aga
rahva mälestus.

Peaaegu iga päev veeti Maimu preestrite ja pappide
ette. Temalt nõuti, ta tunnistagu, et ta nõid on. Seda ei
võinud ta ometi tunnistada. Uuesti ja uuesti viidi noo-
rik vangikambri tagasi.

Pühapäev pärast Maimu kinnivõtmist jõudis kätte.
Rahvale oli teada antud, et nõida avalikult kiriku häbi-
pingis näidatavat, — kahinal tungisid mehed ja naised
kiriku uksest sisse. Küll ei võinud keegi aidata, aga iga-
mees soovis ometi, kui mitte muud, siis seda kord näha,
kes oma vahva eestkostmise läbi Annemäel rahva kohtu
ees ühekorraga kõigi meelest armsaks oli saanud.

Mis pidi rahvas nägema! Kõrgemal istmel, lahus
muist, kõigile nähtaval paigal, häbipingil, kuhu muidu
kõige suuremad kurjategijad istuma pandi, seal istus
vaene noorik selja taha seotud kätega ja karvane kübar
peas.

Maimu oli kahvatanud kui surnu, viimne veretilk tema
huultelt oli kadunud. Ta ei julgenud oma nägugi rahva
poole tõsta, kelle silmad ometi kõige suurema osavõtmi-
sega tema poole olid pööratud. —

Kui jumalateenistus oli lõppenud ja rahvas kirikust
välja läinud, siis ei rutanud ükski hing minema; kõik
jäid kiriku ukse ees ootama, mis õnnetu noorikuga nüüd
sünnib. Asjata. Kubjaste piits kihutas nad minema.
Maimu aga viidi vangikeldri tagasi.

Kuid väljas — mis sosistasid naised ja tüdrukud üks-
teisele vihasel näol kõrva? Mis sõnum see oli, mis suust
suhu lendas? Mille kohta kõik ütlesid kindlalt: jah, nõnda
sündigu? — Kes teab.

Küllast külasse, perest peresse, läbi lossivalla lendas
seesama sõnum. Igal pool nähti vihapunaseid, lõkenda-

vaid nägusid. Igal pool töötasid naised ja tüdrukud kindlal sõnal: «Jah, nõnda sündigu!»

Mis sõnum see oli, mis nõu oli Karksi lossivalla rõhutud orjanaiste ja -tüdrukute hulk pidanud? Nad mõtlesid õnnetule noorikule oma kaastundmust avaldada, temale näidata, et nad priitahtlikult seda häbikoormat kanda tahavad, mis kõige puhtamale ja paremale nende seast ilmaaegu peale pandud. Nad tahtsid temale ja tema kohtumõistjatele näidata: nõnda mõtleme meie oma kasuõest. Tema on niisama süütu kui meie, või kui tema teie meelest on süüdlane, siis oleme meie niisamasugused süüdlased.

Näe imet lähema pühapäeva hommikul Lossimäel! Aina naini ja tüdrukuid voolas kiriku poole, vist küll üksainuski polnud koju jäänud. Ja kõigil — viimasel kui ühel karvased kübarad peas, niisamasugused kui pühapäeval enne seda vaese Maimu peas häbipingis nähtud. Nõnda läksid nad kõik, pead kõrgel, kiriku uksest sisse.

Ja kui siis õnnetu noorik häbipingil oma silmad usaldas üles tõsta, — mis paistis tema silma? Terve kirik üksainus karvaste kübarate meri. Puna tõusis tema kahvatanud palgeile, läige tema aukuvajunud silmadesse, — ta mõistis, mis tema kaasõed öelda tahtsid, — valupisarate asemel veeresid nüüd rõõmupisarad üle tema põskede.

Ning see liigutus, mis tema südant täitis, — see hädus lagunes laiali, — peagi langesid kõigi silmist pisarad, — terve kirikutäis rahvast oli üksainus nutukahin.

Preestrid, lossiülemad ja rüütlid, need kõik nägid, et nõiale häbi asemel au osaks sai. Nad võtsid nõuks nõiale veel hirmsamat häbi teha.

Lähemal päeval toodi Maimu jälle kohtu ette, ja kui ta ennast veelgi nõiaks ei tunnistanud, astus lossiülema käenäitamise peale kubjas Kurat irvitades ligi ning — Maimu ilusam ehe, tema maani ulatuv kullakarva juus, langes timuka käärde all kui hiilgav linik maha.

Kui siis teisel pühapäeval naised ja tüdrukud jällegi oma karvaste kübaratega kirikusse tõttasid, võttis vali naer ja pilkamine nad vastu. Nad pidid nägema, et veel suuremat häbi oli välja arvata kui karvane kübar. Häbi-

pingis istus noorik ilma naise loomuliku ehteta, ilma juusteta.

Häbipuna tõusis kirikuliste palgel, tuline viha täitis nende hingesid, tuline viha kiskus rahva käed rusikasse, kuid — mis võisid nad teha. Mis aitas rusikaga rauda taguda, raud ei paindu rusika all.

Aga oma kiusu ei tahtnud naised jätta, kas või nuheldagu neid.

Koosolek Annemäel. Aga kellegi vanema käsk ei olnud rahvast kokku toonud, ei kellegi kupja piits inimesi sinna ajanud, — ka ei nähtud ainustki meest — naised, ainult tüdrukud ja naised pidasid täna koosolekut.

Missugusele otsusele tulid nad? Mis võivad teha nõdrad naised? Siia- ja sinnapoole kaldusid arvamised.

Seal, kargu najal, ajas enese keegi vana eidekene püsti — K a s k i e m a. «Öekesed,» hüüdis tema hammasteta kortsus suu, «öekesed, neiud, noorikud ja naised! Mina olen palju päevi ilmas elanud, palju valu näinud, — kuulge mind! Ei suuda meie nõder käsi kurja kurjaga kätte maksta, teotust teotusega tasuda, selleks oleme liiga väetid. Lein ja nutt on meie osa. Aga, näete siin!» Ja väriseva käega tõstis eidekene põllest võetud asja kõrgele, kõigile näha. «Olete enne oma öekese häbi jaganud, mis keelab teid nüüd sedasama tegemast? Siin rauad! Lõigake maha oma ilusam ehe, leina märgiks, et prii tütreid orjapõli rõhub. Kellele on ori ilus! Lõigake maha oma juus ja ärgulaskute da keegi enne pikaks kasvada, kuni meie isamaa jälle vaba on — ja peaksid ka alles meie lapsed ja lastelapsed seda nägema. Lõikame maha oma juukse ja ohverdame Ukule — ehk tõuseb see suits tema juurde, pööravad jumalad nii suurt leina nähes jälle meie poole, ehk langeb taevast tuluke ja sööb meie vastased. — Siin, minu hall õhukene juus olgu esimene, mis meie vangis õe troostiks raua tera all langegu. Kes on selles asjas minu poolt?»

Vali vaimustus oli vastus eidekese kõne peale. «Nõnda sündigu, jah, nõnda sündigu!» kõlasid hääled läbisegi. «Sina oled õige nõu andnud, emakene! Tooge puid ja tooge tuld, et meie täidame, mis sina meile ette pannud.»

Peagi oli käsk täidetud. Pühal paigal lõkendas tuli,

kõrgele käis leek. Pühalikult seisis naiste ring ja usinasti tegid käärid tööd. Eidekese hallid juuksed olid esimesed, mis tuli kärinal tuhaks tegi, siis sirutasid teiste ja jällegi teiste kaelad enese kannatlikult kääride alla. Keegi ei jäänud tulemata, igaüks tahtis esimene olla. Küll mõnegi silmist tilkusid pisarad, aga — need ei olnud kahetsuse pisarad, millega ainukesi kuldehteid taga leinati.

Kärinal põles tuli, uut ja uut sööta langes tema osaks. Väsimata lõikasid käärid, uuesti ja uuesti langesid pikad ja paksud palmikud kui linakolkmed tulle. Kõrgele kerkis suits ja juuste kõrbehais.

Kui järgmise pühapäeva hommikul rüütliid ja papid lossiväraval põnevusega ootasid, mis siis nüüd sünnib, — nägid nende silmad imelikku asja. Kõigil naistel ja tüdrukutel puudus juus. — «See rahvas on kangekaelne kui kurat,» ütlesid nad, «aga kange ja vali olgu ka nuhtlus.»

Kuid mil viisil võib tervet rahvast nuhelda? Kas mahutavad vangihooned tuhandeid, kas ei väsi timuka käsi hoope andes sadadele?

«Noh, kelle peale liisk langeb!»

Kui pärast jumalateenistust naised lossiväravast välja tahtsid minna, oli värav lukus. Väikese jalgvärava ees aga seisis rüütliid kui raudne aed. «Kelle peale liisk langeb!» Esimene naine, kes väravale tuli, lasti kõrvale astuda ja nõnda iga kümnes, olgu kes ta ka oli, kas noor või vana, ilus või inetu. «Kelle peale liisk langeb,» kes esimene juhtus olema uuest kümnest, oli liisu ohver. Kui naised enam väravale ei julgenud ligineda, kihutas neid rüütli oda lähemale — liisu alla. Kui nad ka murrul peale tungisid, ei aidanud seegi, ikka kümnes nende hulgast lahutati välja ja sunniti kõrvale astuma.

Hirmus oli lossi jäetud naiste nuhtlus, seda võis arvatagi. Kas peaks tōsi olema, mis rahvasuu meile jutustab: Lossis elanud kuri pealik, see lasknud naistel rinnad ära ja selja pealt rihmad välja lõigata. — Jumal teab. Karedad ajad ja karedad nuhtlused. Võib-olla. —

Sel päeval, mil naiste nuhtlus lossivallas tuttavaks sai, kiskusid mehed oma vammuste küljest leina märgiks

kõik ehted, nõõrid ja poogad ära. Nii on Halliste-Karksi kihelkonna vammus mustaks, ilma mingisuguse ehteta leinakuueks jäänud tänapäevani.

Mis aga naistesse ja tüdrukutesse puutub, siis kannavad need Halliste-Karksis veel nüüdki lühikesi juukseid, ehk küll uuemal ajal ka juba mõni sinne neiu oma juuksed pikaks laseb kasvada. Kuid neid on praegu veel vähe, kuna suurem osa ikka oma esivanemate vana pruugi poole hoiab. Ilus värviline siidlõng lühikestel juustel üle otsa, nii näib Halliste-Karksi neiu nägus kui nukk.

Ja karvased mütsid olid naistel talvel külmaga kirikus käies veel mõnekümne aasta eest tarvitusel, kuid nüüd on need peaaegu kadunud, ainult mõnel vanal eidekesel on karvane kübar kui kalliks peetud muistepõlve mälestus endistest aegadest veel praegugi kirstukapis alal hoitud — lastelastele näha.

Maimu aga? Miks peeti õnnetut noorikut endiselt vangis? Miks ei tehtud tema kohta veel otsust?

Ülekuulamine tarvitas aega, pealegi veel sel ajal, liiategi ei olnud nõid ennast ise veel mitte nõiaks tunnistanud. Preestrid ja vaimulikud mehed olid kõrgemale kohale, piiskopile, selle üle kirjutanud ning küsinud, mis nõiaga ja noore äranõjutud mungaga, keda niisama kui Maimutki ikka veel vangis peeti, pidi teutama. Nõiaprotsess oli ju ometi seda väärt, et kuulsaks pidi saama ja kirikule ning lossile au tegema.

VARASTATUD SAKRAMENT.

Üks arm, üks abi pole otsa saanud — —
Kel kindel usk, et vägev jumal teavas,
sel väsimust ei tule elu vaevas.

Lembitu, XV laul.

Vaene Maimu tundis enese otsatu õnnetu olevat. Kui Jutikut ei oleks olnud, ta oleks juba ammugi meelt heitnud. Nüüd oli temale ometi see suureks troostiks, et enese lähedal ühe osavõtliku südame vaba teadis olevat. Küll ei võinud ka Jutik temale mingit kergitust tuua,

sest vangikeldrit varjasid ka lossielanikkude eest kindlad müürid ja Jutik ei olnud prii mees; ometi pääses ta salamahti mõnigi kord läbi akna või võtmeaugu oma endise mänguseltsilisega sõna kõnelema ja teda trööstimä. Juba seegi oli vaesele vangile palju väärt.

Jutiku käest sai Maimu viimaks seletust, mis sõna «nõid» tähendas ja missugune süü see oli, mis tema oma kohtumõistjate nõudmise järgi enese peale pidi võtma. «Sortsilastest» oli ta oma isagi käest kuulnud, vanades juttudes ja lauludes.

Jutiku läbi sai Maimu ka seda teada, et Bernhardi nii-sama vangis peeti nagu tedagi. Aga Jutik ei pääsenud Bernhardi vangikambri lähedale ega võinud temale elumärki anda ja Maimu terviseid viia.

Jutiku käest kuulis õnnetu naine aga ka oma alatiste pealeajamiste ja härraste palvete järel seda, missugune nõia ots on: surm tuleriidal. Oli, nagu tarretaks veri tema soontes, kui jääks südame tuksumine seisma, siiski — mis kohutust võis surm tuua inimesele, kes ju elavalt surnud oli.

Surm iseenesest ei teinud temale hirmu, aga — mis tuleb selle järel? Kas avanevad talle Manala ukсед, kas leiab tema vastuvõtmist õndsate riigis — tema, kes ometi oma mehe õpetuse mõjul enam ristiniimene oli kui muu? Oma südames oli ta ju ammu uue usu poole hõidnud, — kas annavad jumalad talle seda andeks?

Ja ristiusust ning selle töötatud taevast ei olnud temal ometi mitte osa. Ta ei olnud ju ristitud ega ristikoguduse liikmeks vastu võetud — kuid võis temal osa olla selle usu igavese elu töötustest, mis Bernhardi seletuse järgi ainult koguduse liikmete osaks võisid saada?

«Mis ma olen, pagan või ristiniimene? Oma esivanemate usule olen ma võõraks jäänud ja oma südames sellest taganenud; ristiusuliseks ei ole mind keegi veel vastu võtnud, — mis ma nüüd olen? Või olen ma nii-sugusel puhul koguni midagi hirmsamat — seda, mis papid ja mungad ütlevad: nõid?» —

Hirmus ahastus asus Maimu südamesse. Iialgi ei olnud keegi teda petnud, temale valetanud. Mis põhjus oli siis preestritel ja munkadel valetada? Ehk oli neil õigus?

Meeleheide kippus tema peale. Kust pidid ta juhatust saama? Jutik, keda ta usutas, ei teadnud temale midagi kindlat öelda, ta ei olnud nende asjade üle iial järele mõtelnud. Kuid temagi arvas, et inimene, kes ristitud ei ole, ka kristlane ei ole ja ristiusu töotustest osa ei või saada.

Kui lähemal päeval Maimu jälle kohtu ette viidi, et uurida, mil viisil ta vaga munga nõnda ära nõidunud, et nõidus sellest veel nüüdki ei lahkunud, siis palus Maimu härdalt, et teda ristitaks. Kuid ainult naeru sai ta vastuseks. Sakrament ei olla mitte nõidade jaoks, öeldi.

«Ütle, mil viisil sa vaga munga üle võimuse said ja ta ära nõidusid?»

«Ma ei tea, ma ei ole nõid,» vastas värisev naine.

«Või ei tea! Nõiduses ja kurjuses oled sa üles kasvanud ja suureks saanud. Ju lapsena oled sa oma isa käest hirmsat kunsti õppinud, kes nõiarohtudest, kärnkonnadest ja madudest nõiajooki kokku keetis. Kas on nõnda?»

«Seda kõik,» vastas Maimu vaikselt, «seda kõik ei ole minu isa mitte teinud. Küll tundis ta maatarkust ja terviserohtusid, mis loodus annab, aga muud kunsti ei ole ta selle juures mitte tarvitanud.»

«Näed sa, sinu isa oli nõid ja sina oled nõid.»

Maimu vastuvaidlused kõlasid kurtidele kõrvadele. Mis tema kohtunikud kuulda ei tahtnud, seda nad ka ei kuulnud.

«Kas sa kahetsed oma pattu?»

«Ma kahetsen, aga ma ei tea, mis!»

Kangekaelne naine viidi vangikotta tagasi. Siin oli tal aega kahetseda ja meelt parandada. —

Aga Maimul ei olnud midagi kahetseda ega millegi puhul meelt parandada, olgu siis see, et ta oma isade usust oli taganenud. Kuid ka seda ta ei kahetsenud, sest uus usk Kristuse sisse oli temale nüüd armsam ja kallim kui tema isa õpetused.

«Miks ei ole ma ristitud?» ägas ja õhkas õnnetu naine. «Rõõmuga tahaksin ma surra — surra teadmises, et surm mind jälle ükskord ühendaks mu mehega taevas! Aga nüüd...»

Korrage löi tema pale lõkendama, rõõm paistis ta silmist — tal oli midagi meelde tärnanud. Jutik, kas ei võinud Jutik teda ristida? «Jah, nõnda olgu,» trööstis end õnnetu, «ei taha mind preestrid taeva õnnistuse osaliseks lasta — minu lapsepõlve sõber ja seltsiline ei keela seda mulle mitte.» — Õnnis rahu tuli ta südamesse, tema kitsas vangihoone ei olnud enam nii hirmus kui enne; igatsedes ootas ta ööd, millal ta Jutiku harilikul viisil oma aknakese alla teadis tulevat.

Ja kui Jutik siis tuli, — küll kokkus ta oma sõbranna imeliku nõudmise üle, küll vaidles ta vastu, et tema pühaliku talituse kombeid ei tunne ega seda ka toimetada ei tohi, — kuid õnnetu naine ei andnud järele. «Kuis võid ka sina, minu vend, kasusõber ja seltsiline, minule seda keelata, mis teisedki keelavad!» ägas ta. «Jutik, ära tee oma südant miite kõvaks, jumal taevas ei jäta sinu heategu tasumata.»

Mis pidi Jutik tegema! Ta nägi, et vaene vang enne rahu ei saa, kui ta tema palvet — nii imelik kui see ka oli — ei täida. «Olgu siis,» ütles ta. «Jumal taevas andku mulle andeks see tegu, mida inimesed mulle mitte andeks ei annaks.»

Ja ta läks ning tõi salaja oma kardse kübaraga kiriku lahtisest eeskojast pühitsetud vett. —

Taeva serval läksid pilved lahku, hele täht löi sirama ja paistis keldri aknast sisse. Maimu tervitas seda kui lahket silma, mis armastusega tema peale vaatas. Pühalik vaimustus loitis tema enese silmis, kui ta oma valge pea pimedas kitsa aknaaugu poolt sirutas, mille taga Jutik püha veega nüüd põlvili laskis.

«Maimu, mina ristin sind, ja issand jumal taevas andku mulle andeks, et ma muid ristimisesõnu ei tunne!» Ja kolm korda viskas Jutik läbi akna Maimu pea peale vett. «Aamen!»

Ärarääkimata õnnetundmuses langes naine pimedas keldris põlvili, ja tumeda häälega ning vaga südamega luges Jutik püha Isameie palvet. Muud palvet ta ei mõistnud. «Aamen!»

Ja «aamen» kõlas ka pimedast keldrist läbi aknaaugu välja. —

VANGIRISTI KUUSED.

Kristuse vere õigus ka
see minu aukuub on, et ma
ses kõlban jumalale nüüd
ja kui ma taeva lähen siit.

Kirikulaul.

Versta kolm Karksi lossimäelt, praeguse Polli Aadama talu nurme sees, kõrgel kohal, seisid veel hiljaaegu mitu põlist kuuske, mida rahvas vangiristi kuuskedeks nimetas ja millest jutustada teati, et selle koha peal katolikuajal noor tütarlaps nõiana ära hukatud. Kui vanad need kuused olid, ei tea enam keegi, — ka kõige vanemad inimesed ütlesid neid oma noorel eal niisama vanadena, kui vanud latvade ja murdunud okstega näinud olevat. Nüüd on ka nemad ajahambale ohvriks langenud ja virk põllumees viskab iga aasta seemneteri seal kohal, kus enne vangiristi kuused seisid.

Kes ütleb, mis need kuused jutustada võisid? Üks oksakene teise järel pudenes puudest, üks sõna teise järel pudeneb minevikusõnumitest. Uus aeg toob uusi juhtumusi ja matab vanad mälestused.

Vali Liivimaa talv oli maa valge vaiba alla peitnud, jõed, järved ja pehmed sood kõva kaanega katnud. Nüüd oli hea väikeste, kuid tugevate eesti hobustega kihutada, võõrsil käia ja pidusid pidada — nimelt ühel maaelanikkude osal.

Vaene Maimu õhkas ikka veel vangitõrnis.

Kuid — juba oli kõrgemast kohast käsk Karksi jõudnud: nõid tuleb tuleriidal ära põletada, munka Bernhardi aga esiotsa kinni pidada, pärast kloostriisse meeleparandusele saata.

Nüüd ehtisid ennast loss ja tema elanikud pühaliku toimetuse vastu, õhinal põletati viina, pruuliti õlut, keedeti mõdu, sest ligidalt ja kaugelt olid niihästi vaimulikud kui ka ilmalikud ülemad töötanud tulla haruldast pidu — nõia põletamist jumala auks pealt vaatama.

Maarjamaal — siin oli hea pidusid pidada. Mis siin puudus? Metsad ja laaned kubisesid põtradest, metskitsedest ja lindudest, jõed ja järved kallist kalast. Talu-

poegade aidad olid täis mesipuid, nende lautades ammu-
sid härjad ja määgisid lambad, nende aitadest sai vilja
ja humalaid küllalt. Tuhanded käed olid valmis kõige
vähema sõrmenäitamise peale kõik kätte tooma ja val-
mis tegema. Mis siin viga elada ja pidusid pidada!

Ja kui siis pidupäev kätte jõudis, kui isandad ja rüüt-
lid, preestrid ja mungad vilehäätel ja trummide põrinal
lossiväraval peatusid, kui lossiruumid külaliste hulka
endasse ei suutnud mahutada, — oh pidu ja põlve, mis
siis algas! Ei olnud otsa joomisel ja priiskamisel, kõrgis-
tamisel ning uhkustamisel. Siin kiitles uhke rüütel oma
rohke rammuga, siin teine oma lõpmatu januga; siin
katsuti jõudu, siin jõi rüütel vaimulikuga kihlveol. Suur-
test kannudest, kaussidest ja peekritest võeti võidu; kes
enam kandis, oli täna ülem, kuni homme teine temast
veel enam jõudis kanda. Välismaagi oli oma annid —
kobaraveini — pidu jaoks läkitanud. Hõiskamine ja
trall täitis laia lossi. Ja nõnda kestis pidu päeva kaks
või kolm.

Viimase pidupäeva hommikul aga ehtis end kogu pidu-
liste hulk haruldasele näitemängule. Rüütlid uhketes
teras- ja raudriietes, papid kallistes kulla ja hõbedaga
ehitud ülikondades, — nii mindi kirikusse jumalat
paluma ning tänama. Pühalikult toimetasid papid kiriku-
teenistust, magus viiruki suits tõusis üles, — vagalt
kummardasid rüütliid pühade kujude ees oma päid.

Ja siis veeres lossi väravast suur ja kõrge vanker
välja. Selle peal oli võllapalk püsti ja selle küljes kinni-
seotud nõid. Tema silmad olid auku langenud, tema nägu
nälginud, kahvatanud ja ära sadanud kui surnul. Tema
huuled liikusid vaikselt palves, mille sõnu keegi ei kuul-
nud.

Ja nõnda veeres vanker eemale, — sügavasti lõikasid
tema määrimata, kägisevad rattad lumesse. Vankri
järel käisid preestrid ja mungad pühade kirikulippude ja
suurte vahaküünaldega, mida laternate sees kõrgel kanti.
Nende järel tulid pasunamehed, vilepuhujad ja trummi-
lööjad. Ees ja taga rüütliid kui raudne aed.

Rongi taga aga käisid tuhanded eestlased, mehed ja
naised, — valu ja viha südames. Aga kes hoolis nende
hammaste kiristamisest, kes nende vihast! Mitte uudis-

himu ei olnud neid rongi ajanud, vaid vali käsk ja ähvardus — nad pidid nägema, et nõiale sündis, kuidas ta oli teeninud.

Kõrgemal kohal, kust silm kaugele üle maakoha ulatab nägema, seal, kuhu Jutik pärast oma lapsepõlve-seltsilise mälestuseks kuuski istutas, mida rahvasuu vangiristi kuuskedeks hakkas nimetama, oli kõrge puuriit üles laotud. Sinnapoole pööras imelik rong, mis nagu määratu kirju madu läbi metsade ja orgude venis. Puuriida ümber löi rong enese ringi.

Kui Maimu ju puuriidale oli seotud, kui suits ja tuli ju kõrgele löid, — missugune imelik kuulutus kõlas läbi leekide ja pani kuulajate südamed kokkuma! Kõlava häälega hüüdis Maimu:

«Kuulge mind, teie minu mõrtsukad, kuule mind, minu rahvas. Mina suren ilmasüüta. Sina, mu rahvas, oota ja kannata. Ma kuulen maa müdisevat ja õhu värisevat — raskest sõjakärinast. Ma näen hiilgavad vaskussid tuld sülitavat meie rõhujate kindlate linnade ja losside peale, tuld, mis neid ennast ja nende ehitused ära sööb. Ma näen uusi aegu, ilusamaid aegu, vaba rahvast ja vaba maad. Ma näen...» — Suits ja tuli matsid tema hääle. Veel üks südant lõhkuv valukisendus, siis varjas kõrge leek kõik.

Kas jääb kurjus kätte tasumata? Ei mitte.

Kui kõik mööda, külalised ja vöörad lossist läinud, pidu unustatud ja igapäine elu jälle tagasi oli pööranud, siis avanesid vangikoja ukсед ka vaesele Bernhardile. Vangipõli oli ta tuimaks teinud, nagu hingeta hulkus ta vabalt lossi õues. Nüüd ei olnud tal ka põgenemiseks asja, ta teadis, mis vaheajal tema õnnetu naisega oli sündinud. Kõrgel lossi vallil, kust silm kohtade poole ulatas vaatama, kus õnn nii üürrike talle osaks oli saanud, istus ta üksi ja himustas surra. Vahel tõusid tal mõtted: kukuta ennast siit ülevalt, siis on kõik otsas ja unustatud.

Kui ta kord jälle nõnda mõtetes lossi valli ääres seistas, nägi ta kurja kubjast irvitades enese poole tulevat. Bernhard teadis, mis see mees temale oli teinud. «Kaitse ennast, Kurat, kaitse!» hüüdis munk tulises vihas ja

tema käsi oli juba kupja kõris kinni, kui tahaks ta tema eluküünalt praegu kustutada. Hirmus heitlus elu ja surma peale sündis, seal — kukkusid mõlemad vaenlased teineteise ümbert kinni hoides üle müüri. Külmanud maa võttis nad purustatud peadega vastu. Veri segas ennast verega ja voolas mööda äkilist mäeseina alla kui punane lint.

Ühes kohas Karksi varemete lähedal kasvavad mustjaspunaste õitega pigised tõrvalilled, nende ligidal aga purpurikarva õilmetega lillekesed, mida rahvas «Kristuse verepisarate lilledeks» hüüab. Kas on mõlemad lilled siin surma saanute verest tärganud? Kurja südamega kupja verest pigised tõrvalilled, mida keegi heameelega näppude vahele ei võta, — vaga munga verest aga armsad Kristuse verepisarate lilled, mida kirikulised varemete vahel jalutades nopivad ja lauluraamatute vahele panevad?

Karksi loss nägi veel sadasid aastaid uhkeid isandaid ja ahastavaid orje, kuni ka tema aastal 1710 Vene kindrali Šeremetjevi suurtükkide all puruks langes ja selleks sai, mis ta praegu on — varemteks. Nagu vaikne kurbus hingab üle koha, nagu sala lein inimese palgel, kes kadunud õnne järele ihkab. Paljad ja alasti tõusevad müürid taeva poole ja kuulutavad tumma suuga kurbi lugusid kukkunud kõrgustest, läinud läigetest, vääratud väest. Neist üle aga tõuseb väike valge kirik, kui tahaks ta vägeval sõnal öelda: *M i n a, i s s a n d, o l e n j a j ä ä n i g a v e s t i.*

Muidu on vaikne asi lossimäel. Kiriku kellamehe lehmad käivad varemete vahel ja lakuvad karedate keeltega rohuliblekesi kivide keskel.

(1887) 1892

Rbl. 2. —

A-23157
"

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00866155 7